

HEMMA OCH FRÄMMANDE I STADEN

Kvinnor med slöja berättar

Johanna Sixtensson

MAPIUS 4

Tidigare utgivet i serien:

1. Mikael Stigendal, *Allt som inte flyter. Fosies potentialer – Malmös problem*, 2007
2. Ebba Lisberg Jensen & Pernilla Ouis (red), *Inne och ute i Malmö. Studier av urbana förändringsprocesser*, 2008
3. Per Hillbur (red), *Närnaturens mångfald. Planering och brukande av Arriesjöns strövområde*, 2009

© Johanna Sixtensson

Malmö högskola, Institutionen för urbana studier, 2009

Malmö University Publications in Urban Studies (MAPIUS) 4

LAYOUT OCH FORM: Fredrik Björk

OMSLAGSILLUSTRATION: Helena Kjerrulf

FOTO: Johanna Sixtensson

TRYCK: Holmbergs, Malmö 2009

ISSN: 1654-6881

ISBN 13: 978-91-977233-4-3

BESTÄLLNINGSDRESS:

Holmbergs AB

Stora Trädgårdsgatan 30

Box 25, 201 20 Malmö

INTERNETBESTÄLLNING:

mah@holmbergs.com

INNEHÅLL

Förord	av <i>Carina Listerborn</i>	5
Inledning		8
Hemma och främmande i staden		15
Platser och situationer av konflikt och våld		29
Direkta utspel		31
Det subtila		36
Känslor, motstånd och strategier		41
Gemensamma platser och framtiden		47
Gemensamma platser?		49
Positiva möten		53
Framtiden		57
Urbant våld och motstånd		61
Referenser		71
Efterord	av <i>Carina Listerborn</i>	73

FÖRORD

Carina Listerborn

Lektor i stadsbyggnad, Institutionen för urbana studier, Malmö högskola

Våld i urbana miljöer associeras ofta med tonårspojkar som slåss med varandra eller som genomför oprovocerade påhopp på kvällsflanörer. Våldet är hotfullt och spektakulärt. Våldsverkaren föreställs som en aggressiv yngling, som hamnat snett i livet och som kanske kan inordnas i samhället med rätt hjälp.

Vi uppmärksammar en viss typ av våld eftersom det motsvarar våra förväntningar. Annat våld, som också sker i det offentliga, kommer inte till allmänhetens kännedom. Dels därför att våldet inte stämmer överens med förväntningarna på vad våld är, dels därför att det drabbar individer vars röster sällan görs hörda i det offentliga rummet. I denna rapport vill vi belysa ett osynliggjort våld som visar sig ske mitt bland rätt vardagliga handlingar och där utövarna är personer som troligen inte ser sig själva som våldsverkare. De invanda föreställningarna ställs på ända.

De muslimska kvinnorna med slöja, vars berättelser återges här, är inte passiva. De vet ofta att de framstår som provocerande och de försöker förebygga våldet genom att bemöta sin omgivning på ett positivt sätt. Det hjälper dock inte alltid, och inte sällan blir tyvärr barnen åskådare till de kränkande behandlingarna kvinnor får utstå. Våldet mot kvinnorna är också absurt med tanke på att dessa kvinnor samtidigt betraktas som "förtryckta", vilket ett ytterligare fördömande knappast motverkar. Men känslorna riktade mot de muslimska kvinnorna är inte rationella. De är djupt irrationella och känslomässiga, men handlingarna visar också en brist på empati och förmåga att erkänna människor med annan religion och

ursprung än ens egen. En önskad integration och minskad segregation kan knappast åstadkommas så länge stora delar av majoritetsbefolkningen visar dessa tecken på bristande empati. Konsekvenserna är allvarliga. Barn som ser sina mödrar bli behandlade på detta sätt kommer inte heller att kunna respektera det samhälle de växer upp i. Många muslimska kvinnor vittnar om att det är äldre personer som har svårast att acceptera dem, kanske där ändå finns en positiv framtidsutveckling att vänta med yngre generationer som inte ser de muslimska kvinnorna som så avvikande. Med tiden kan vi börja se Sveriges och Malmös befolkning som den *verkliga* ser ut, och inte genom en romantiserad bild av ett förgånget land. Ett samhälle är alltid föränderligt och rörligt, annars skulle livet stå still. Människor kommer och går, liksom trender och livsstilar. Ibland sker en förändring till det bättre, ibland till det sämre – det är en subjektiv bedömning.

I denna bok har vi valt att välja bort en mängd relaterade diskussioner som vi tycker får alltför mycket uppmärksamhet i media ändå, om till exempel vad slöjan egentligen står för, huruvida muslimska kvinnor är mer förtryckta än svenska, etc. Istället har vi valt att lyssna på kvinnorna själva när de berättar hur det är att leva som muslimsk kvinna med slöja i Malmö och vilket bemötande de får. Med boken riktar vi oss till olika läsare. Eftersom vi själva agerar inom högskolan är andra forskare och studenter en given grupp, men även tjänstemän, politiker och vuxenutbildningar kan vara intresserade av att använda denna bok som diskussionsunderlag.

Johanna Sixtensson som har genomfört intervjuerna med de muslimska kvinnorna har samlat in ett intressant material, som utöver det vi återger här, ger många intressanta livsberättelser. Denna bok hade kunna omfatta många aspekter av migration, integration, segregation och betydelsen av religion, men vi har valt att avgränsa denna bok till frågor om bemötande och erfarenheter av kränkningar och våld i det offentliga rummet, därför att vi menar att detta är en viktig historia att återge. I de berättelser vi får höra så handlar det inte bara om dåligt bemötande, utan även om positiva händelser av möten och ömsesidig integration. Dåligt bemötande och en känsla av att vara främmande på olika platser drabbar förstås inte bara de muslimska kvinnorna som bär slöja, men det går inte heller att komma förbi att slöjan spelar en roll i hur de blir bemötta i dagens Sverige.

För genomförande av studien vill jag som projektledare tacka de kvinnor som ställt upp på intervjuerna, de personer som tipsat och introducerat om intervjupersoner, Johanna Sixtensson som utfört en mycket seriös studie, redaktionsgruppen för MAPIUS som bidragit med kommentarer och layout, samt FORMAS och Forskarnätverket urbana studier som bidragit till finansiering av boken.

INLEDNING

Efter vissa händelser så tänkte jag att nej jag vill inte bli ledsen, det är inte mitt fel. Problemet ligger inte hos mig, jag vill inte bli ett offer. En [...] händelse var på ICA Malmborgs på Caroli city, jag skulle handla och jag skulle hämta en korg. Och det var ganska tomt bland korgarna så jag gick in mellan långt in och då kom en gammal man, han kanske var 75 år, och han började sparka sin vagn mot mig. Inte bara en gång. Om det hade varit en gång kanske det inte hade varit meningen men det var många gånger och jag sa ”nej, nej, sluta. Vad gör du, vad gör du?”.

Citatet kommer från en intervju med Dewi. Dewi är 30 år gammal, läser på universitetet, har två barn och bor tillsammans med sina barn och sin man i centrala Malmö. Dewi är praktiserande muslim och bär slöja. Jag träffar henne för en intervju hösten 2008 och under vårt samtal visar det sig att Dewi har ett helt förråd av liknande berättelser, berättelser som i själva verket är händelser och incidenter som hon utsatts för sedan hon flyttade till Sverige och Malmö för kärlekens skull för snart 10 år sedan.

Forskningsprojektet ”Att utforska urbant våld – studie av rum, makt och social hållbarhet” erhöll år 2007 projektmedel från Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (FORMAS). Carina Listerborn, lektor och forskare i stadsbyggnad på Urbana studier på Malmö högskola har ansvarat för en av de fyra delstudierna i projektet och med anledning av det har en intervjustudie genomförts i Malmö. Malmöstudiens huvudsyfte har varit att undersöka slöjbärande muslimska kvinnors erfarenheter och upplevelser av *bemötande* i offentliga rum.¹

I den här boken, vilken är en förgrening av Malmöstudien, kommer resultaten från intervjuundersökningen att delges. Avsikten är att boken ska nå ut till en bredare allmänhet såväl som till studenter och forskare.

Den så kallade ”slöjdebatten” är ofta förekommande både i Sverige och i Europa, stundom högljutt, ibland mer i det tysta och på vissa platser till en högre grad än på andra. Uppfattningar om muslimer i allmänhet, muslimers levnadssätt och muslimers närvaro i Sverige/Europa/Västvärlden ventileras på liknande sätt. Det ska dock betonas att den här boken varken har islam eller muslimsk kultur som ämne. Förvisso kommer läsaren småningom att möta ett antal muslimska kvinnor, vilka alla utom en bär slöja, men mer behöver egentligen inte sägas om religionen i sig. I den här texten ligger fokus istället på möten, upplevelser, föreställningar och attityder. Den behandlar på så sätt också rådande föreställningar om människor som *innehar en muslimsk tro*, i det här fallet kvinnor som bär slöja.

Syftet med Malmöstudien har alltså varit att undersöka slöjbärande kvinnornas upplevelser och erfarenheter av *bemötande i offentliga rum*. Hur bemöts kvinnor med slöja i Malmö? Vilka är erfarenheterna av eventuella negativa uttryck, hot, våld och upplevd diskriminering? Vår avsikt var vidare också att ta reda på hur kvinnorna ser på sin egen position i hemstaden. Trivs de? Hur rör de sig? Känner de sig hemma? Var känner de sig hemma? Varför känner kvinnorna på det ena eller det andra sättet? Vi önskade också undersöka om våld och negativa uttryck är mer förekommande på vissa platser än på andra samt hur erfarenheter av negativa uttryck kopplat till just platser i staden, sammantaget, inverkar på segregation och utanförskap. I den övergripande studien likväl som i den här texten är det de intervjuade kvinnornas personliga och subjektiva erfarenheter, upplevelser och berättelser som står i centrum.

Under hösten 2008 genomförde jag, på uppdrag av och i samråd med Carina Listerborn, 19 intervjuer med muslimska kvinnor boende i Malmö.² Då metoden för studien är kvalitativ och kvinnornas upplevelser och erfarenheter står i fokus avgjordes att nationalitet, ålder, sysselsättning och tid i Sverige spelade mindre roll. Urvalet av deltagarna skedde till följd därav i viss mån slumpmässigt. De fasta kriterierna var att kvinnorna skulle bo i Malmö och bära eller ha burit slöja, det vill säga, de skulle ha erfarenhet av att leva med slöja i Malmö. Inledningsvis kontaktade och besökte jag

bland annat öppna förskolor, komvux-utbildningar och folkhögskolor för att höra mig för om det bland deltagare och besökare fanns något intresse av att bli intervjuad av mig. På det stora hela upplevde jag inte att det var särskilt svårt att komma i kontakt med kvinnor som ville delta i studien. Efter hand visade det sig också att en kontakt tenderade att leda vidare till en annan.

Vid intervjutillfället bar 18 av 19 kvinnor slöja. En kvinna hade tidigare gjort det men valt att ta av den. Samtliga slöjbärande kvinnor bar en så kallad Hijab, det vill säga en slöja som förutom håret även täcker halsen. 17 av de 19 kvinnorna var av annan nationalitet än svensk och invandrade till Sverige. Den kvinna som varit i Sverige längst hade bott här i 32 år och den som bott här kortast tid, i ca tre år. Trots att slumpen i viss mån styrde fick urvalet och ovan nämnda kriterier en relativt stor spridning. Kvinnornas åldrar var spridda över ett ganska jämt spann, den yngsta var 20 år och den äldsta i 60-årsåldern. Sett till sysselsättning var spridningen även där ganska stor. Vissa av kvinnorna arbetade, andra arbetade men var för tillfället mammalediga, några studerade på kvällarna och arbetade på dagarna, några studerade svenska på heltid, två av kvinnorna studerade på universitetet, en var sjukpensionär och ett antal var långtidsarbetslösa och deltagare i arbetsmarknadsåtgärder. Inledningsvis var önskemålet att deltagarna skulle vara bosatta i olika områden i Malmö, eftersom rörelsen mellan skilda delar av det offentliga rummet är ett viktigt inslag i projektet. Att få en jämn geografisk spridning visade sig dock inte vara möjligt. Ett stort antal av Malmös invandrade bor i stadsdelen Rosengård och det är också där de flesta av kvinnorna bodde och alltid hade gjort så. Ett antal var dock bosatta i andra delar av Malmö, främst i stadsdelen Fosie. Bara en hade sitt hem i stadsdelen Centrum.

Kvinnorna som deltagit i studien är alla anonymiserade och namnen i texten är fingerade.

Under intervjuarbetet, i den efterföljande bearbetningen av materialet så väl som i den här boken har intentionen hela tiden varit att kvinnornas egna *berättelser* ska stå i fokus, ett förhållningssätt som kan sägas vara narrativt. När jag intervjuade kvinnorna upplevde jag också att det fanns ett stort behov av att just få komma *till tals, få berätta* och *att bli lyssnad till*. Sociologen och genusforskaren Anna Johansson menar att genom berättandet skapas och återskapas identiteter och sociala relationer. Berättelser skildras alltid ur ett specifikt perspektiv och berättas med någon typ av syfte. Hon menar vidare att det är maktförhållanden i samhället som avgör vems berättelser som blir hör sammade och betrodda. Exempelvis betraktas vuxnas berättelser som mer övertygande och legitima än vad barns gör. På samma sätt anses det att kvinnors berättelser är mindre trovärdiga och legitima än mäns.³ I intervjuprojekt med individer eller grupper som vanligtvis tenderar att inte komma till tals menar Johansson vidare att

den narrativa metoden, alltså livsberättelsen, kan vara en viktig metod för att just synliggöra och uppmärksamma upplevelser och erfarenheter av grupper som annars lever i samhällets periferi eller ges liten plats i det offentliga rummet. Hon poängterar dock att det inte handlar om att ge röst till andra, utan istället att få dem att höras.⁴ De samtal som förts med kvinnorna som deltagit i studien ligger till grund för hela den här boken. Det är deras berättelser, deras erfarenheter och upplevelser som utgör allt i den här texten.

Muslimska kvinnor som bär slöja kan påstås vara både utsatta och synliga i samhället och initialt funderade vi på om en studie som den här skulle kunna medverka till en än mer tilltagande stigmatisering? Psykologen Steinar Kvale diskuterar den etiska principen om ”fördelaktighet”, en princip som säger att den uppskattade risken att informanten ska ta skada ska vara så liten som möjligt, fördelarna med att delta ska vara större än nackdelarna. Detta övervägande ska även inbegripa den eventuella grupp eller kategori av människor som personen representerar.⁵ Under intervjuarbetet har jag varit väl medveten om ovan nämnda risker och vad en ytterliggare exponering av en redan utsatt kategori människor kan medföra. Då huvudsyftet här var att undersöka kvinnornas *erfarenheter* och *upplevelser* av negativa uttryck är min bedömning dock att fördelarna är klart större än nackdelarna, ämnet för studien bör belysas snarare än döljas och tystas ned. I det här sammanhanget är det också viktigt att komma ihåg att även då de här kvinnorna delvis kan ses som ”en kategori” eller grupp, med vissa gemensamma nämnare, så handlar det till sist likväl om olika individer med skilda bakgrunder, levnadssätt, erfarenheter, upplevelser och känslor.

Vad finns då skrivet sedan tidigare? Med den fokus vi har haft på studien och sedermera den här boken finns oss veterligen inget tidigare likvärdigt projekt. Fotografen Elin Berge och idéhistorikern Edda Manga har gjort boken *Slöjor* (2006). Elin Berge har mött och fotograferat kvinnor med slöja runt om i Sverige. Foton i kombination med kvinnornas egna tankar om slöjan, samtal som Elin Berge har haft med kvinnorna hon fotograferat, utgör kärnan i boken. Boken innehåller även en text skriven av Edda Manga. Slöjan är, som titeln påvisar, i fokus, vilket skiljer deras bok avsevärt från den här. Likheten ligger i att Elin Berge och Edda Manga önskar nyansera bilden av *personerna* som bär slöja.

Genom åren har det nu nedlagda Integrationsverket⁶ med jämna mellanrum utkommit med undersökningar och rapporter med inriktning på teman som rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi. För att nämna ett fåtal av ett ganska stort antal är några av de senare exempelvis *Integrationsbarometer 2007*, *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006* och *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Antisemitism och islamofobi 2005*. I den senare finns ett kapitel som heter *Att leva med huvudduk i Sverige 2005. Muslimska kvinnors upplevelser av diskriminering och rasism*. Studien grundar sig på en enkätundersökning med 90 kvinnor med slöja i Sverige samt på fem intervjuer med fem av kvinnorna. Överlag är dock de rapporter som utkommit från Integrationsverket kvantitativa och mäter attityder i det svenska samhället. Kvinnors egna skildringar av negativa uttryck står däremot sällan i fokus.

Offentliga rum är ett begrepp som kommer att genomsyra hela den kommande texten och som också är en del av själva frågeställningen, hur bemöts kvinnor med slöja i offentliga rum? Innan jag går vidare vill jag därför först förklara vad begreppet offentliga rum avser. Det finns många olika definitioner av offentlighet och offentliga platser/rum. Ofta i relation till diskussioner om vad som är privat. När det talas om offentliga rum i den här texten syftas det på *staden*, den urbana miljön. Detta gäller inte bara platser utomhus, inkluderat är också mötesplatser inomhus så som affärer, restauranger, väntrum, skolsalar och så vidare. Då studien har sin utgångspunkt i just staden så blir den urbana arenan central i förklaringarna av vad som sker, varvid användandet av just termen offentliga rum är väsentlig. Vad som är offentligt kontra privat är dock relativt flytande, går in i varandra och förändras och kan vara såväl abstrakt som fysiskt/materiellt.

Boken kommer att disponeras på följande sätt: texten består förutom detta inledande kapitel av tre huvudkapitel, följt av en avslutande diskussion. Den första delen *Hemma eller främmande i staden* beskriver hur kvinnorna ser på sin egen position i Malmö samt var de känner sig hemma och trygga, alternativt, främmande och otrygga. Kvinnornas berättelser ger en djupare förståelse för vad det innebär att trivas, eller vad som skapar en känsla av utanförskap. Den andra delen *Platser och situationer av konflikt och våld* återger berättelser om konkreta fall av negativa uttryck, hot, våld

eller diskriminering. Det ger en bild av vardagens negativa uttryck gentemot kvinnor som bär slöja och som kommer till uttryck i stadens offentliga rum, på arbetsplatser och i skolor och så vidare. Rädslan för dessa hot gör även att en del kvinnor undviker vissa platser och områden i staden. Berättelserna visar också på ett rådande motstånd mot kränkande bemötanden och på strategier för att uppnå respekt. I den tredje delen *Gemensamma platser* väljer jag att peka på de positiva tendenser som trots allt också framträder i materialet. I bokens slutkapitel *Urbant våld och motstånd* kommer en mindre teoretisk diskussion att föras, som kan läsas av den som vill, för att få en djupare förståelse för delar av den problematik som framkommer i undersökningen och som redovisas i den här boken.

HEMMA OCH FRÄMMANDE I STADEN

HEMMA OCH FRÄMMANDE I STADEN

Vad är det som gör att en person *känner sig hemma* på en plats eller i ett område? Många skulle nog säga att man känner sig hemma i sin fysiska bostad, i hemmet, och att man känner sig hemma i områden som man kan identifiera sig med, där man känner att man kan vara avslappnad och känner sig välkommen, där man trivs och där man kan vara sig själv. Det kan också vara viktigt att den fysiska miljön tilltalar en för att man ska känna sig hemma. Sociologen Catharina Thörn skriver följande om hemmets alla konnotationer:

”Det som [...] gör hemmet till en så användbar metafor är att det manifesteras på såväl geografisk, materiell, religiös/mystik och psykologisk nivå och ofta inbegriper flera av dessa nivåer samtidigt i kondenserad form. Hemlandet eller hembygden där vi växte upp och har våra barndomsminnen eller bara platser där vi känner oss hemma - allt detta symboliserar hemmet. Dess konnotationer till gemenskap, närhet och intimitet ger det en aura av stabilitet och trygghet.”⁷

Kvinnorna som intervjuats för det här projektet är alla bosatta i Malmö. Förutom att undersöka deras erfarenheter av negativa attityder och våld i offentligheten har en önskan också varit att ta del av deras personliga tankar och föreställningar om hemstaden. Hur ser man till exempel på sin egen position i Malmö? Trivs man? Under intervjuerna talade jag därför med kvinnorna om deras rörelse *i* och uppfattning *om* olika delar av staden. Var känner de sig mest hemma? Var gör de det inte? Och vilka är anledningarna

till att kvinnorna känner på det ena eller det andra sättet? Vidare, finns det områden de undviker att gå till och varför gör de i så fall det?

Majoriteten av de intervjuade kvinnorna bor i stadsdelen Rosengård, men inte alla. Flera bor, som nämnt ovan, i stadsdelen Fosie, främst i området Lindängen, en bor i stadsdelen Kirseberg och en i stadsdelen Centrum. Under intervjuerna anger de flesta, kanske inte speciellt överraskande, att de känner sig tryggast och som mest hemma just i området runt hemmet. Det som kanske istället är mer tänkvärt är de angivna skälen till varför de *inte* känner sig hemma i andra delar av staden, områden som ofta annars generellt brukar beskrivas som trygga.

Zeinab är i 45-årsåldern. Hon arbetar som lärare och bor med sin man och son i Rosengård. Zeinab rör sig i stora delar av Malmö men känner sig trots det främmande på vissa platser. Jag frågar henne var i Malmö hon känner sig hemma:

Zeinab: Ja... ja, i Rosengård. Jag känner mig som hemma i Rosengård. Eftersom jag bor där och alla pratar arabiska och därför känner jag mig också...

Johanna: Finns det på samma sätt områden där du inte känner dig hemma?

Zeinab: Kanske i de svenska områdena. Ja, jag känner att det är främmande, att jag inte hör till de platserna.

Leyla är 25 år. Hon bodde tidigare i Rosengård men bor sedan en tid tillbaka i området Segevång som ligger i stadsdelen Kirseberg. Jag frågar Leyla om hon å sin sida känner sig fri att gå vart hon vill i Malmö. Så här svarar hon:

Leyla: Ja, jag känner mig fri.

Johanna: Finns det platser där du aldrig är?

Leyla: Kanske när jag går till de riktigt svenska områdena, där det inte finns så många invandrare. Då känner jag mig som... ja, som en speciell människa som har någonting... de brukar inte... eller för dem är det något som är fel med en kvinna som har slöja.

Att hemområdet är förenat med trygghet är inte konstigt eftersom man ofta både känner till omgivningarna väl och är bekant med, eller känner igen, många av människorna som bor där. Dessa anledningar anger också flera av kvinnorna som orsaker till varför de känner sig mest hemma och tryggast där de bor. Det som alltså är mer anmärkningsvärt är istället de angivna känslorna förknippade med områden *där de inte känner sig hemma*. Zeinab och Leyla talar exempelvis om likartade känslor av att känna sig "främmande" eller "speciell", som icke-tillhörig, när de rör sig i vissa områden av Malmö. Liksom många av de andra kvinnorna jag pratar med använder sig de två av distinktionen "svenska områden" och "områden med många invandrare/invandrarområden" när de refererar till olika platser i staden. I likhet med vad Zeinab och Leyla berättar sker detta ofta just när jag ber dem förklara var de känner sig hemma och var de inte gör det och vilka känslor som är förknippade med det.

En del av kvinnorna är mer specifika i sina områdesbeskrivningar. Exempelvis Khadra, hon är 30 år och bor i Rosengård. Khadra säger precis som Zeinab att det är där hon känner sig mest hemma. Jag frågar henne vidare om det finns områden i Malmö som hon inte känner sig hemma i:

Khadra: I Limhamn känner jag mig inte hemma. Men jag har aldrig varit där men...

Johanna: Du tänker att du inte skulle känna dig hemma där?

Khadra: Ja.

Johanna: Varför tror du det?

Khadra: Ja... det är så mycket i tidningarna och så om... ja, att Limhamnborna inte tycker om invandrare och så, men jag vet inte. Men om någon skulle titta på mig bara så skulle jag tänka att hon tänker "vad gör hon här" och så, även om hon inte gör det liksom.

Johanna: Jag förstår.

Khadra: Jag har en kompis också som precis har fått en lägenhet i Limhamn och hon säger att alla tittar och så.

Fahria är 30 år och bor även hon i Rosengård. Också hon omnämner stadsdelen Limhamn-Bunkeflo i ett liknande sammanhang:

Fahria: [...] de gånger jag har varit i Limhamn då blev jag lite uttittad.

Johanna: Det kände du?

Fahria: Ja. Men det kanske är någonting som man bara känner. Det måste inte stämma.

Johanna: Så det var inget konkret som man kan ta på utan mer en känsla du hade?

Fahria: Det var en känsla som jag hade att alla... de gick där och de glodde på mig. Det var precis som om de tänkte "slöjor vad gör de här" (skrattar).

Både Khadra och Fahria uppger att Limhamn är ett område där de känner sig främmande. Khadra har i själva verket aldrig varit där men hon har en föreställning både om platsen och om människorna som bor där. Hon säger att Limhamnsborna inte skulle uppskatta att hon var där för att hon är invandrare och muslimsk kvinna med slöja; en föreställning som hon är medveten om kan vara felaktig men som likafullt verkar hindra henne från att besöka platsen. Fahria har varit i Limhamn. Hon berättar att hon kände sig uttittad när hon var där, men är inte heller säker på om det var så, eller om det var en känsla som hade sitt upphov i hennes föreställning om platsen.

Det visar sig överhuvudtaget att många av kvinnorna medvetet undviker att besöka vissa delar av staden. Det kan handla om distinkta platser eller större områden. När jag under intervjuerna frågar varför, anges det, som setts exempel på ovan, bland annat att de känner att de "sticker ut", att de känner sig uttittade, ovälkomna eller obekväma. Ibland handlar det om att de har direkta erfarenheter av negativa attityder. I andra lägen handlar det som ovan mer om föreställningar om att det är på ett visst sätt i ett visst område. Dewi, 30 år, berättar att hon oftast rör sig i centrum eftersom det är där hon bor. Hon berättar dock att det finns områden i centrum som hon helst undviker, exempelvis Lilla torg⁸. Så här förklarar hon sina känslor:

Dewi: Alltså jag undviker medvetet Lilla Torg. Det är ju säkert förutfattade meningar jag har. Det är ju restauranger och så men det är väldigt lätt när man går förbi, jag känner det som om folk tittar. Men kanske är det bara en känsla. Men jag undviker det, ofta om jag ska gå till lekparken nära biblioteket så går jag en annan väg.

Dewi berättar att hon har varit med om flera grova kränkningar med anledning av att hon har slöja. Dessa har alla utspelat sig i olika delar av Malmö, ofta i de centrala delarna där hon bor. Hon säger själv att händelserna på många sätt har påverkat henne negativt, bland annat undviker hon att titta folk i ögonen när hon rör sig ute. Även om ingen av de incidenter som Dewi varit utsatt för har skett på Lilla torg känner hon att det är en plats där hon är extra synlig som kvinna med slöja, att det där är väldigt tydligt vem hon är. För att undvika att utsätta sig för riskerna för påhopp där väljer hon strategiskt andra vägar.

Jennie är 29 år och är en av två deltagande kvinnor med svensk bakgrund. Hon har konverterat till islam och bar tidigare slöja. Hon är fortfarande troende muslim men har valt att ta av sig slöjan. Jennie berättar att hon, när hon bar slöja, liksom Dewi, undvek vissa områden eftersom hon kände att hon inte passade in. Så här beskriver hon det:

Jennie: Ja men om vi skulle säga, man kan känna sig lite alienerad eller vad det heter. Alltså att det är så uppenbart att man inte är där på samma villkor, inte villkor men, jag vet inte. Det är bara en känsla att jag inte är en av dem egentligen (skrattar). Men hela staden är ju min lika väl som den är alla andras. Jag har ju inte mindre rätt till den. Men det är ju ett aktivt val jag gör, att jag vill vara där jag trivs.

Amira är 21 år och har bott i Rosengård sedan hon kom till Sverige när hon var drygt tre år. Också hon berättar att hon känner sig obekvämt på vissa ställen på grund av att hon har slöja:

Johanna: Kan man säga att det finns områden i Malmö där du känner dig mer hemma?

Amira: Ja här. Här i Rosengård känner jag mig mest hemma. Jag har ju bott här i 18 år. Jag har aldrig flyttat härifrån. Jag känner mig hemma här.

Johanna: Finns det områden där du absolut inte känner dig hemma? Och vilka är de? Eller ställen där du inte tycker om att vara?

Amira: Nej. Ja kanske där vid Bo01⁹, när jag är där så ser jag ganska lite folk som har slöja, jättelite. Så då brukar de titta nyfiket. Då känner jag mig lite så... ovälkommen eller så.

Johanna: Det blir en jobbig känsla liksom?

Amira: Ja ibland. Jag var där nu på sommaren och ville sitta där men nej det kändes mycket så att... det är ingen som har slöja och jag känner mig ensam. Och då ville jag bara gå därifrån.

I samband med detta berättar Amira också att hon oftast håller sig i Rosengård eftersom det är mer öppet där. Hon säger att hon känner sig "instängd" och har svårt att slappna av när hon rör sig i miljöer där slöjan är ett ovanligt inslag.

Seynab är 26 år. Hon har varit i Sverige i sex år och har bott i Rosengård hela tiden. Seynab berättar att också hon oftast bara är i Rosengård. Hon bor, går i skolan och handlar mat där. Men om hon ska handla kläder och sådant brukar hon gå till centrum, oftast till shoppingcentrat Triangeln som ligger i centrala Malmö. Hon säger att hon brukar tänka på att det är bra att känna till olika delar av Malmö men att hon lätt känner sig otrygg och vill gå tillbaka hem till Rosengård när hon är ute på stan. Jag frågar henne om det finns områden som hon inte känner sig hemma i och som hon undviker att gå till. Då svarar hon så här:

Seynab: Ja... områden som jag inte går till och där jag inte känner mig hemma är två olika saker. När jag är i centrum känner jag mig inte så hemma. Jag känner mig hemma här i Rosengård. Men jag vill gärna gå och träffa folk och så...

Johanna: Hur är det med andra delar av Malmö, brukar du exempelvis vara nere vid havet, vid Västra hamnen?

Seynab: Nej aldrig.

Johanna: För att du inte vill? Eller det bara blir inte eller?

Seynab: Det blir inte.

Johanna: Skulle du vilja gå dit då?

Seynab: Ja, en gång kanske. Och titta bara.

Johanna: Titta bara?

Seynab: Ja.

Johanna: Är det för att du tror att det inte skulle kännas bra där eller? Du sa tidigare att du inte känner dig så hemma i centrum?

Seynab: Ja, här i Rosengård känner jag mig hemma. När det gäller centrum så... jag kan gå dit när som helst men när jag är ute på stan så känner jag hela tiden att jag måste gå hem.

Det som blir ganska tydligt i ovan citatutdrag är hur erfarenheterna och/eller föreställningarna av olika delar av Malmö och vem som hör hemma var, som för Seynab, kan leda till att man begränsar sin rörelse. Seynab lever som hon själv säger i stort sett hela sitt liv i en stadsdel och när hon rör sig utanför säger hon att hon känner att hon vill skynda hem igen, till den upplevda tryggheten i Rosengård. På sättet hon beskriver det blir rörelserna i andra områden snarare som *besök* eller *tillfälliga vistelser*. Till exempel har Seynab aldrig varit i Västra hamnen men berättar när jag frågar henne att hon skulle kunna tänka sig att just *besöka* Västra hamnen en gång, ”och titta bara”.

Rebecka är 20 år och har liksom Jennie en svensk bakgrund. Hon konverterade till islam för en tid sedan och valde i samband med det att sätta på sig slöjan. Rebecka bor i Fosie och jag frågar henne om hennes rörelsemönster förändrats sedan hon tog på sig slöjan och om hon upplever att slöjan begränsar hennes rörelse på något sätt. Rebecka svarar att hennes rörelser har förändrats och att hon numera, hennes helsvenska bakgrund till trots, både känner sig utstött och uttittad i vissa områden:

Rebecka: Ja, jag vet inte men i områden där det bor mycket svenskar... jag känner mig utstött där. På något sätt känns det mycket bättre att röra sig i områden där det finns mycket invandrare, när de inte stirrar på en utan de är vana att se... Det är tråkigt att det ska vara så men... Jag försöker att gå till min pappa så ofta som möjligt och säga hej till hans grannar och så men jag vet inte, de tittar lite så.

Rebeckas pappa bor i en stadsdel där invånare har en av de högsta disponibla medelinkomsterna i Malmö. Det är också en av de stadsdelar med lägst antal personer med utländsk bakgrund.¹⁰ Rebecka berättar att hon sedan hon satte på sig slöjan varken känner sig hemma eller välkommen i området eller i andra på liknande sätt segregerade områden i Malmö. Så här berättar hon:

Rebecka: Alltså, jag känner mig hemma här [i Fosie]. När jag till exempel är hos min pappa så känner jag inte alls hemma där. Det känns lite... att vara där. Folk stirrar och...

Johanna: På grund av din slöja tror du?

Rebecka: Jag tror det. Folk säger inte hej till mig om jag är med min pappa i trädgården, de säger hej till honom men sedan inte till mig.

När intervjun med Rebecka börjar närma sig sitt slut frågar jag henne om hon skulle kunna tänka sig att bo någon annanstans än i Fosie. Så här svarar hon:

Rebecka: Ja... egentligen så ska man ju inte skämmas för hur man ser ut eller någonting så egentligen så hade jag kunnat flytta in i Limhamn om det är så. De ska inte bry sig.

Johanna: Men det blir enklare? Kanske är svårt att orka göra en sådan sak också?

Rebecka: Precis. Men kanske senare, jag vet inte. Jag vill kanske inte att mina barn, när jag får barn, ska växa upp här. Jag vill helst flytta utanför Malmö då till och med men... det får vi se om man orkar.

Amira kan också tänka sig att flytta från sitt hemområde, Rosengård, för sin dotters skull. Hon talar om rådande föreställningar om stadsdelen Rosengård och de upplevda fördomarna om människor som bor där. Så här säger hon:

Amira: De är rädda för en bakgrund, för olika bakgrunder. De har hört så mycket. Det är mycket rykten som går. Men ingen vet sanningen. När det är något som hänt i Rosengård till exempel så står det direkt på TV:n men om det händer i Limhamn så säger de det inte direkt [...].

Johanna: Och [man tror att] alla som är därifrån är på ett speciellt sätt?

Amira: Ja. Det finns till och med svenskar som inte vågar komma hit ibland. Det finns många som inte vågar för att de hört så mycket.

Johanna: Och det är fördomar?

Amira: Ja för att de har hört så mycket så de tror att de vet att ”det där är ett hemskt ställe”. Om du tittar dig runt i Rosengård så ser du att vi har allt här, allt. Så vi behöver inte gå ut. Och det är ju de dem vill. De vill inte att vi ska gå ut. De vill att vi ska vara här och därför blir de rädda för att de aldrig ser oss.

Johanna: Skulle du kunna tänka dig att bo i något annat område?

Amira: Ja för min dotter. Jag vill inte att hon ska behandlas så. Jag vill inte att de ska se snett på henne.

I Amiras resonemang nämns Limhamn återigen som en form av motpol, i det här fallet till Rosengård. På samma sätt som många av kvinnorna säger att de inte vågar besöka Limhamn skildrar Amira det flera andra också tar upp i intervjuerna, att ”svenskar” inte vågar komma till Rosengård. Som beskrivet högre upp i texten känner sig både Rebecka och Amira ofta obekväma när de rör sig i s.k. ”svenska områden”. Tryggheten finns, anger de båda, i området runt hemmet, det vill säga i Fosie och i Rosengård. Samtidigt som de känner tillhörighet/trygghet i Fosie och Rosengård så är de båda dock i hög grad medvetna om rådande negativa föreställningar förknippade med dessa platser och dess invånare. Amira tror helt enkelt att förutsättningarna för ett bra liv för hennes dotter är större någon annanstans.

På liknande sätt talar Zeinab under intervjun länge och kritiskt om hur man som Rosengårdsbo blir ”stämplad” och hur det påverkar människorna som bor där negativt, speciellt ungdomarna och deras syn på framtiden:

Zeinab: När jag kom till Sverige visste jag inte att Rosengård bara tillhör invandrare. Det visste jag inte. Men de placerade oss där, varför gjorde de det? Nej, de måste tänka, de måste blanda oss för att våra barn ska få veta att svenskar accepterar oss. Men när jag pratar med ungdomarna [...] säger de hela tiden till mig att ”de tycker inte om oss. Varför ska vi läsa? Varför? Vi blir trötta. Vi kommer inte att få jobb. Jag heter Mohammed, den andra heter Hussein... Vi kommer inte att få jobb. Om det blir Andersson eller Svensson så kommer de att få jobb. Men vi, nej, vi kommer inte att få jobb”. Det är synd om dem. Och vad gör de här ungdomarna? De går och blir kriminella. Nej, vi måste göra någonting för att de ska kunna bygga en framtid i Sverige, bygga upp Sverige. Hur ska vi kunna lämna över till dem om vi visar dem sådana saker? Hur ska de kunna bli framtiden?

Khadra är också medveten om rådande negativa bilder av hennes hemområde, Rosengård. För en tid sedan blev hon attackerad av en man en sen kväll på väg hem från bussen efter att ha jobbat kvällsskift. Hon lyckades slita sig loss och undkomma mannen som var mycket våldsam. När hon berättade om händelsen för sina kollegor sade de: ”*Ja, usch ja, det är i Rosengård det händer*”. Men som Khadra säger ”*det kan ju hända över allt*”.

*

I det här kapitlet framgår det att många av de intervjuade kvinnorna känner sig främmande och/eller ovälkomna i områden i Malmö som de själva tenderar att definiera som ”svenska områden”. Ett exempel på ett sådant område som tas upp av många är stadsdelen Limhamn-Bunkeflo. Vissa undviker medvetet helt att röra sig i områden eller på platser där de känner sig obekväma. Andra rör sig mer obehindrat men uttrycker att de känner sig uttittade eller obekväma när de rör sig i så kallade ”svenska områden”. Många känner sig tryggast i hemområdet eller när de rör sig i områden med många invandrade. En del har inga direkta erfarenheter av negativa attityder eller har inte besökt så många områden i Malmö men de har likväl *en föreställning om* att de inte är välkomna i vissa områden. Slöjan, faktumet att man är muslim eller att man är invandrare är de skäl

som anges till varför många upplever att de *inte är* välkomna alternativt *föreställer sig att de inte är* välkomna på vissa platser. En tydlig konsekvens av detta är immobilitet. Förutom sina egna föreställningar om vissa delar av staden talar många av kvinnorna om de i det svenska samhället rådande negativa föreställningarna om Rosengård, det område som man själv känner sig tryggast i.

PLATSER OCH SITUATIONER AV KONFLIKT OCH VÅLD

PLATSER OCH SITUATIONER AV KONFLIKT OCH VÅLD

I följande kapitel står kvinnornas upplevelser av *bemötande i offentligheten* i fokus. Hur bemöts man som slöjbärande kvinna i Malmö? Vilka, om några, är kvinnornas erfarenheter och upplevelser av hot, verbala trakasserier, våld och upplevd diskriminering?

Det insamlade intervjumaterialet visar att det finns många händelser att återge och åtskilliga incidenter att kasta ljus på. Några av dem kommer att skildras här. Genom bilder, beskrivningar och direkta citat kommer kvinnornas erfarenheter, upplevelser och tankar att återges. Erfarenheterna kommer i den mån det är möjligt även att kopplas till rum, alltså den plats eller den miljö i staden där en incident inträffat. Även kvinnornas känslor i relation till upplevelser kommer att skildras; vad känner de och vad ger känslorna upphov till? Vilka strategier använder kvinnorna sig av för att bemöta negativa uttryck och attityder?

Direkta utspel

De flesta av kvinnorna som intervjuats kan ge exempel på situationer då de upplever att de blivit utsatta för någon form av behandling som inte känns bra för dem och som de kopplar till faktumet att de är muslimer och bär slöja. Flera av dem har mer än ett exempel på detta. Det handlar om direkta påhopp/kränkningar men också om lite mer svårbestämbara och svårtydda förhållningssätt och bemötanden. Exempel på direkta utspel,

som återberättade av kvinnorna, är: ”åk hem”, ”jävla muslim”, ” du skrämmer barnen”, ”jävla svartskalle”, att personer spottar på marken eller knuffar/puttar på dem. De direkta påhoppet har i alla fall varit från okända personer i offentliga rum, på stan, i någon affär eller liknande.

Zofia är 40 år och har bott mer än halva sitt liv i Malmö. Hon jobbar som barnskötare och berättar om följande incident som skedde när hon och en grupp dagisbarn besökte en lekplats i centrala Malmö:

Zofia: [...] Vi var på väg in till lekplatsen, vi hade precis kommit av bussen och så räknande vi barnen för att se att alla var med och så cyklade en gubbe, kan jag faktiskt säga, han kom cyklande och så skriker han ”skrämt inte barnen”. Och då skrek min kollega tillbaka, du vet han cyklade ju bara, ”det är du som skrämmer barnen”. Men jag tar... jag menar det är han som har problem. Det är inte så att det gjorde något men han såg ju att jag hade slöja och liksom ”skrämt inte barnen” och cyklade förbi.

Dewi, 30 år, har varit i Sverige i ungefär 10 år. Hon har en svensk man. En bit in i intervjun frågar jag henne om hon, sedan hon kom till Sverige, blivit utsatt för någon form av trakasserier, hot eller våld eller diskriminering som hon upplever relatera till att hon bär slöja. Det visar sig att det har hon. Så här berättar Dewi:

Dewi: Diskriminering kan jag inte säga. Men att folk säger något och våld kanske lite grann.

Johanna: Vill du berätta?

Dewi: Det var någon sommar, jag gick ut med mitt barn i vagnen. Det var mitt första barn, han var bara två år. Då kom en kvinna cyklande, hon kanske var 50-55 år, hon saktade ner och jag trodde att hon skulle fråga efter någon adress eller så för hon tittade på mig och jag tittade tillbaka på henne. Men hon frågade inte efter någon adress. Utan hon sa, [ber om ursäkt], ”jävla muslim-fitta” så jag...[...]

Johanna: Och sedan åkte hon bara därifrån?

Dewi: Ja. Det tog några sekunder innan jag fattade att [...] och hon cyklade så fort. Och det var så här, jag kunde inte prata så bra svenska då

så det blev automatiskt engelska. Jag sa ”du stanna, vi måste prata”. Men hon cyklade jättefort och jag sprang efter med vagnen och jag ville att hon skulle titta mig i ögonen och säga det. Men nej hon cyklade jättefort så jag ringde min man i lägenheten och ja sa till honom ”jag kom hit på grund av dig” och han fattade ingenting och sa ”vad är det som hänt”? Så jag berättade för honom. Så kom han ner och vi letade efter kvinnan men nej, hon hann åka iväg.

Johanna: Var det nära ditt hem det hände?

Dewi: Ja på gatan utanför mitt eget hus, i centrala Malmö.

Ett år senare händer en liknande incident Dewi igen:

Dewi: Och sen en andra gång. Eller det var nästan varje sommar. Men det var en gammal dam, kanske en 70 år eller så. Jag gick med min son och det var en väldigt fin sommar och solen sken och hon, alltså det var ganska tidigt på morgonen kanske klockan tio, och hon gick mot mig och hon sa ”åk tillbaka till ditt land” och ”usch, fy” eller något sådant. Jag stannade och tänkte ”sa hon till mig eller?” och jag tittade tillbaka och jag stannade och tänkte på vad jag skulle göra, [...] det här var ju andra året, efter den första händelsen. Men det var ganska tungt och det sitter ganska djupt i mig. Jag hade mobilen med, med kamera och jag sa ”du fina damen jag skulle vilja ta din bild så att jag kan ringa polisen.”

I alla tre ovan berättelser har utspelen/kränkningarna av de två kvinnorna skett i de centrala delarna av Malmö. De har också skett i närvaro av barn.

Mariam är ytterligare en av de kvinnor jag intervjuar. Hon är 49 år och hon och hennes familj har bott i Malmö i ungefär sju år. Innan dess bodde de många år i en annan stad i Sverige. Mariam berättar att det ganska ofta händer att okända människor säger nedvärderande saker till henne när hon rör sig runt om i Malmö. Jag frågar henne rakt på sak om hon upplevt rasism i Malmö. Så här svarar hon:

Mariam: Nej, men ibland så säger människor fula ord. Igår exempelvis så gick jag på sjukgymnastik på Värnhem¹¹ och sedan gick jag till Caroli city¹². Det var mycket folk. Jag satte mig på en bänk och åt en smörgås som jag hade med mig. Det kändes som folk tittade på mig. Och en gammal man han tittade så [visar med blicken] och sa fula ord och sedan spottade han på marken. Ibland blir jag trött på det. Jag sitter på soffan på Caroli city och jag äter och jag säger eller gör ingenting. Det finns människor som tittar och de har hat i blicken. Jag tror att de tror att alla muslimska människor är samma, att de inte är bra. Men alla människor är ju inte samma, inte svenskar heller och inte invandrare.

På samma sätt frågar jag Khadra som arbetar som vårdare om hon har några upplevelser av negativa attityder och bemötanden:

Khadra: Nej... faktiskt inte. Inte så mycket att jag tänker att de är rasister. De är så ungdomar som är 13-14 år som säger så "jävla svartskalle". Det är i alla fall två gånger det har hänt. En gång när jag gick på Stora Nygatan¹³, jag jobbade där ett tag, innan man fick fast tjänst så jobbade jag på många olika ställen. Jag jobbade där på gågatan, och så var det en kille. Jag tror inte att han var riktigt normal, men han sa "jävla svartskalle".

Johanna: Händer det ofta?

Khadra: Nej. Men de äldre är mer, du vet jag jobbar ju inom äldreården, de är mer "usch ja hon har slöja på sig".

Johanna: Säger de det så att du hör det?

Khadra: Ja det gör de. Vissa kan ju inte dölja vad de känner. Så det blir så "usch ja, hon har slöja, vad gör hon här?". När man jobbar i hemtjänsten så går man ju hem till dem och man går in i deras lägenheter och så säger man "hej, hej och god morgon" och så säger de så "usch" och kallar en "den här" och "vad är du för något, varför har du så?".

Det man kan utläsa av framförallt de två nyss framställda citaten, och som visade sig tydligt under hela intervjuarbetet, är att kränkningar och påhopp verkar ha blivit en del av vardagen för många av kvinnorna. Många ursäktar utspelen med fraser som "han var nog inte normal" eller "han var alkoholist". Materialet visar att kvinnorna både förminskar och normaliserar händelser som borde ses som oacceptabla.

En av de kvinnor som säger sig aldrig ha stött på några problem är Rana. Hon är 45 år och har bott över 20 år i Sverige. Hon valde att sätta på sig slöjan först för några år sedan, något som hon är noga med att poängtera var ett självvalt beslut. Nedan citat är från vår konversation om negativa attityder och Ranas tankar om det:

Johanna: Även om du inte direkt har upplevt att någon behandlat dig illa här, men brukar du och dina vänner prata om sådant, hur det är?

Rana: Ja det finns några som har varit med om det. Att människor säger ”jävla muslimer” och ”jävla slöja” och sådant. Jag såg en man en gång som slet av en kvinna hennes slöja. Jag tror att han var alkoholist. ”Ta av den här jävla slöjan” sa han till henne.

Och vidare:

Rana: När jag satte på mig slöjan så tänkte jag att något kommer att hända någon gång. För jag vet att det är så. Men när det händer ska jag inte lyssna. Jag ska skratta och bara gå. Jag vill inte lyssna. Han tänker som han vill.

I likhet med Rana finns det några få andra som säger att de inte har någon personlig erfarenhet av negativa attityder gentemot dem. I stort sett alla är dock överens om, på samma sätt som Rana, att negativa attityder mot kvinnor med slöja är ett problem som finns i samhället. Två tredjedelar tror också att det är svårare att leva som muslimsk kvinna med slöja än som muslimsk man.

Det subtila

Mer subtila upplevelser och indirekta tecken på de negativa uttryck kvinnorna berättar om är exempelvis att man inte får arbeten man känner att man är kvalificerad för; det kan vidare vara situationer i klassrummet med lärare som behandlar en annorlunda; att människor runt omkring inte tror att man kan saker eller att man inte kan prata svenska, ”att man är dum”; att man inte blir inkluderad som alla andra i sociala situationer/sammanhang; att människor (ofta på bussen) pratar om muslimer på ett nedvärderande sätt, inte direkt till personen, men demonstrativt och högt.

Yasmin är 30 år gammal och har varit i Sverige i ungefär tre år. Samtidigt som hon studerar svenska på gymnasienivå jobbar hon heltid som vikarie på ett dagis. När hon först kom till Sverige hade hon ingen slöja på sig eftersom hon hade hört att det skulle vara svårt att ha slöja på sig i Sverige. Bara efter ett kort tag valde hon dock att sätta på sig den igen eftersom hon tyckte att det kändes ovanligt och konstigt att inte ha den. I samband med att vi pratar om de negativa attityder hon ibland möter frågar jag henne om hon upplever att det finns någon generationsmässig skillnad mellan de som har en negativ attityd gentemot henne. Så här svarar Yasmin:

Yasmin: Äldre personer [...]. Det är något som jag känner är mycket konstigt, jag känner att de inte vill sitta med mig till exempel. Gamla personer vill ju gärna ha en plats att sitta på men även om det bara finns en plats ledig bredvid mig så står de hellre. Ibland ställer jag mig upp då och säger ”varsågod” och de säger ”nej tack”. Grannar också ibland när jag träffar dem. Jag bor högt upp i ett hus så jag träffar många grannar och många av dem hälsar inte. När de kommer in i hissen till exempel så vänder de sig direkt om.

I likhet med Yasmins beskrivning är en tydlig tendens som framkommer i materialet att de oftare är personer ur äldre generationer som yttrar sig negativt eller på annat sätt visar på en negativ hållning gentemot kvinnorna jag intervjuar. När jag diskuterar detta med kvinnorna säger många att de tycker att en yngre generation, speciellt ungdomar, har en något öppnare hållning gentemot dem, och mot muslimer på det stora hela.

Jennie och Rebecka har ju båda en svensk bakgrund. Båda är mellan 20 och 30 år och har på senare år konverterat till islam. Rebecka satte på sig sin slöja för ett tag sedan och Jennie har som tidigare berättats inte på sig sin längre. Båda har på så sätt ett ”före och efter perspektiv” vad det gäller bemötande och attityder. Båda talar också om den förvirring som kan uppstå både hos dem själva och hos allmänheten då de är svenska muslimer, speciellt Rebecka säger att de människor hon möter tenderar att ta för givet att hon kommer från ett annat land. Rebecka berättar att hennes familj hade, och delvis fortfarande har, svårt att acceptera hennes val att bli muslim. Hon berättar också att de grövsta verbala förolämpningarna faktiskt kommer från just familjens håll snarare än från okända människor på offentliga platser, även om hon har upplevelser därifrån också, exempelvis:

Rebecka: Alltså man kan ju höra på bussen ibland, att folk säger saker som ”vi vill få ut muslimerna ur landet” och... och så sitter man ju där och man vill ju inte resa sig upp och säga någonting, jag vet inte. Inte för att jag skäms eller någonting, men det blir obekvämt.

Johanna: Men är det som att där sitter du och de pratar högt, att det är uppenbart?

Rebecka: Ja, det verkar som det. Alltså det är inte många gånger det har hänt men det har ju hänt. Ungefär så ”ni kan åka hem till era länder era araber” och så. Alltså jag är ju inte arab.

Johanna: Har du sagt det till någon?

Rebecka: Ja, jag har sagt så ”alltså båda mina föräldrar är svenska”. Var ska man åka liksom?

Johanna: Vad säger de då?

Rebecka: Ingenting, de blir helt så tysta.

Jennie studerade när hon började använda slöja. Under intervjun talar hon ofta om känslan av att som slöjbärare känna sig utanför, att inte känna sig välkommen, varken rumsligt eller i sociala sammanhang, där andra inte bär slöja. Så här säger hon exempelvis:

Jennie: Man blev ju inte medbjuden på saker så som jag är van vid [som innan hon hade slöjan], det är ju ingen som frågar när man börjar och ska lära känna en ny klass, ”ska du hänga med och ta en fika” [...] och sånt. Det förväntas inte att man kan göra det liksom. Alltså, jag brydde mig inte, jag tyckte mest det var skrattretande och en sådan kontrast för mig, jag tyckte det var löjligt liksom. Men jag hade andra vänner. Och jag ville kanske inte så jättegärna heller, men det var inte så att jag drog mig undan heller utan de hade kunnat fråga.

Fatima är 27 år och läser just nu in sin gymnasiekompetens på komvux. Hon beskriver en känsla som jag under intervjuarbetet uppfattar som vanligt förkommande bland kvinnorna. Det handlar om att man i många situationer känner att man inte blir bemött på ett bra sätt, men att det är svårt att sätta fingret på vad ett sådant bemötande egentligen grundar sig i, kanske har man bara oturen att råka på en i allmänhet otrevlig person. Så här säger Fatima:

Fatima: Nej, jag vet inte om de tittar exakt på mig eller... kanske i några affärer, att jag känner att de är lite stränga, känner man. Men jag vet inte om de är stränga mot bara mig och mot min syster eller om de är det mot alla.

Johanna: Men de är inte så trevliga mot dig?

Fatima: Nej, inte så trevliga. De ler inte heller.

Johanna: Nej?

Fatima: Nej.

Johanna: Vad beror det på tror du?

Fatima: Jag vet inte. Till exempel med min lärare så kan jag bestämma att han har något mot mig för att jag har slöja på mig, det är inte bara jag utan det är andra också som känner så, i samma klass. Den andra gruppen känner också det. Men jag känner att det inte är mitt fel. Jag kände så från början, men när jag träffade de andra [i klassen] så sa de samma sak. Så där tycker jag att jag kan avgöra att han har något problem med dem som har slöja. Men de andra som jag träffar i affären, som jag berättade för dig om, de träffar jag ju inte varje dag så jag vet inte varför de... Men man blir lite ledsen.

Yasmin berättar å sin sida om en lärare som behandlat henne illa:

Yasmin: Ja, det var en lärare. Hon mobbade mig faktiskt mycket. Till exempel, när hon gav mig ett betyg och jag fick icke godkänt, men små, små fel så såg hon jätteglad ut när hon sa ”är du besviken?”. Hon tyckte om när jag grät eller blev väldigt ledsen. Ibland när jag hade godkänt så sa hon att ”du måste prata mer” och ibland när vi diskuterade så sa hon ”nu får du lämna över till andra att prata, det är inte bara du som ska prata”. Eller ”du måste räcka upp handen”, som små barn. Och alla diskuterade som vanligt men det vara bara mig hon sa till. Jag blev väldigt ledsen. Jag gick hem flera gånger och grät.

Johanna: Kände du att det var på grund av att du har slöja?

Yasmin: Ingen aning, men hon ville inte titta på mig, när jag frågade henne något till exempel. Jag kände att hon inte ville ha mig i klassrummet. Det var stor skillnad med de andra, även om de aldrig gjorde läxan eller... hon skrattade och skojade med dem. Hon gav dem lång betänketid men jag... nej.

Johanna: Var det bara du som hade slöja?

Yasmin: Ja.

Flera tror att det är svårare för en kvinna med slöja att komma in på arbetsmarknaden. Några av dem har egna upplevelser av detta. Rebecka är utbildad inom ett värdyrke och berättar att hon hade svårt att få jobb i början, något som hon upplever har med hennes slöja att göra. Rebecka har ett svenskt för och efternamn och beskriver problematiken hon mött på följande vis:

Rebecka: Jag kan berätta om en händelse som hände innan när jag sökte ett jobb, innan jag hade det här jobbet. Jag skrev X [svenskt för och efternamn] på ansökan och jag fick hur många svar som helst ”kom på intervju, kom på intervju”. Sedan när man kom dit så blev det ”jaha”.

Johanna: De blev chockade?

Rebecka: Ja. För andra brukar det ju vara tvärt om. De skriver ett utländskt namn och får kanske en intervju och så blir de som positivt chockade när

de kommer istället. Men för mig är det tvärt om. [...] De sa ”vi skickar svar” och jag sa ”okej då”.

Johanna: Men sedan blev det inget?

Rebecka: Nej.

[...]

Johanna: Och du upplever det som om du var kvalificerad för jobben men att det hade med din slöja att göra?

Rebecka: Jag var kvalificerad för jobben. För det var X [yrkestiteln anonymiserat] och jag hade utbildning. Men han frågade mig också ”kan du laga griskött och...” och jag sa ”alltså helst inte men...” och så sa han ”ja, ja okej”. Så det kanske var någonting där, jag vet inte.

Khadra jobbar som vårdare men berättar att hon fick arbeta hårt för att komma dit hon är idag och säger att hon stött på fördomar bland både kollegor och vårdtagare. Jag ber henne berätta hur det var när hon först skulle börja söka jobb.

Khadra: Jo det var svårt i början. Jag jobbade på många olika ställen men fick inte fast.

Johanna: Tror du att det hade med din slöja att göra?

Khadra: Ja. Jag tror det. Det var faktiskt en chef som sa till mig en gång, jag har alltid slöja och kjol på mig, inte byxor, han sa att ”så länge du inte har byxor och cyklar så kommer du inte att få fast jobb här”. Jag tyckte det var så hemskt. Och sedan, ett tag så jobbade jag med akutrekrutering du vet, de ringer på morgonen om de behöver någon akut. Då när de skulle beskriva mig, så sa de inte mitt namn utan ”hon med slöjan”. Det var lite jobbigt. Så de ringer mig och säger att du ska vara på det och det stället och sedan när jag kommer dit så säger jag att jag är vikarien och så säger de ändå ”hon med slöjan”

Johanna: Istället för att säga ditt namn?

Khadra: Ja, precis, fast jag har presenterat mig och mitt namn står där på tavlan.

Berättelserna ovan skildrar de intervjuade kvinnornas erfarenheter av bemötanden i vardagen i Malmö, det har visat sig att många av dem har erfarenheter av både direkta aggressiva utspel från okända personer och lite mer svårbestämda beteenden och förhållningssätt från möten med både bekanta och obekanta medmänniskor.

Känslor, motstånd och strategier

Hur påverkas en person av att bli spottad på, att bli skriken efter eller av att dras med känslor av mindervärde? Under intervjuerna tillfrågades kvinnorna om just det; vad de känner och hur de reagerar efter en händelse som någon av de beskrivna ovan. Vidare också vad dessa känslor ger upphov till? Hur agerar kvinnorna i förlängningen och hur påverkar det ens dagliga liv?

De känslor kvinnorna beskriver är många och naturligtvis skiftande. Det framkommer bland annat att man känner sig ledsen, arg, frustrerad, sårad, trött och uppgiven. Trots det är man också ofta förlåtande och förstående. Några ställer sig likgiltiga till de negativa attityder de möter.

I nedan citat beskriver Yasmin sina tankar och känslor på ett vis som jag på ett tydligt sätt tycker visar på den blandning av känslor som många av kvinnorna tycks ha. Hon blir ledsen men förlåter, hon anstränger sig för att visa på likheter istället för på skillnader, hon trycker ner känslor, vill inte visa sig svag och jämför med platser/ situationer ”där det är värre”:

Johanna: Vad är det som gör att folk uppför sig på det sättet?

Yasmin: Jag tror att de är rädda, det är någonting lite konstigt liksom. Jag förlåter dem.

Johanna: De är rädda?

Yasmin: Ja, ja, jag vet inte vad de tänker. Men tyvärr så är arabers rykte inte bra nu. Så, jag tror inte att det är deras fel. Men jag tycker mycket om att bjuda hem mycket folk. Att visa dem att vi nästan är lika. Men, jag vet inte om det lyckas eller inte. Det lyckas med många familjer, men inte med alla.

Johanna: Blir du arg eller ledsen om någon gör något mot dig, inte sätter sig bredvid dig på bussen eller så? Hur känner du?

Yasmin: Ja... det är svårt, det är mycket svårt. Och jag vill inte klaga inför min man eftersom han varnade mig. Det känns som om han skulle bli ledsen och säga "ja, jag sa det till dig". Men ibland så bryr jag mig inte. Så jag läser i min bok eller tittar ut genom fönstret.

Johanna: Du försöker att inte tänka på det?

Yasmin: Nej, jag vill inte tänka på det. Jag har bestämt att jag har slöjan så... Och jag tror att svenska människor är mycket, mycket snälla och de visar inte hat eller så. Jag hörde av min kompis igår, hon ringde mig, hennes dotter bor i Australien. Hon har slöja och de behandlar henne så... fruktansvärt. De drar slöjan av henne till exempel.

Kvinnorna jag pratar med säger ofta att de tror att de, som slöjbärande muslimska kvinnor, överlag får kämpa hårdare än andra för att bevisa/ visa att de kan och förstår saker, att de kan och vill utbilda sig och arbeta eller en sådan enkel sak som att de kan tala svenska. I materialet framgår också att som en del i den här kampen också finns medvetna strategier/ tillvägagångssätt för att uppnå just acceptans och respekt. Det anges till exempel att man kanske försöker vara extra trevlig mot människor man möter, att man tar initiativ till kontakt och kanske säger hej först, då man tänker att det kanske kan påverka människors attityder gentemot kvinnor med slöja i en positiv riktning. Det uppges också att man är "försiktig med vad man gör" så att det inte ska misstolkas eller feltolkas och kanske vändas emot en själv, och i förlängningen också mot andra muslimer i det svenska samhället. Överlag säger många av kvinnorna att de anstränger sig och kämpar hårt för att bli accepterade, respekterade och omtyckta i samhället.

Jag frågar Zofia om hon tror att hon får anstränga sig mer än andra för att folk ska acceptera henne? Zofia svarar:

Zofia: Ja... alltså, ja det får man. Man får på något sätt liksom visa ännu tydligare att man är bra. Om man kommer till en affär till exempel. Jag har ju sett folk som tar saker och lägger i vagnen och sedan ångrar de sig och då kan de bara lämna vagnen var som helst, eller ett klädesplagg. Men

det kan inte jag göra. Jag är ändå inte den typen. Men jag tänker liksom två gånger.

Johanna: För om du skulle göra det?

Zofia: Om jag skulle göra det, då hade alla reagerat: ”men hon, hon har slöja” och ”man lämnar inte den grejen där. Man måste lägga tillbaka den.” Jag tycker inte heller att man ska göra det, men om jag skulle gjort det så skulle jag liksom få dubbelt... Jag är mer försiktig.

Jamila, 36 år, uttrycker sin frustration över att hela tiden behöva bevisa att ”man kan”, och hur energikrävande det är, så här:

Jamila: Men jag tror att sjalen försvårar det också, att hitta jobb med den här. Arbetsgivaren kanske säger ”ah, hon har sjal”. När man skriver ansökan så när man skriver sitt namn, så tänker de först ”ah, arabiska”. Det andra är sedan, när jag sitter framför honom, när han ser mig på intervjun ”ah katastrof hon har sjal. Det kanske betyder att hon inte orkar åtta timmar, kanske har hon en baby, kanske tänker hon bara på familjen, de är dumma” eller ”äh, hon är religiös, då måste hon fasta och det betyder att...”. Titta vad många kryss.

Johanna: Som de tycker är negativa?

Jamila: Hela tiden vill man bevisa att ”jag har sjal, jag har ett barn, jag fastar, men jag kommer till skolan”.

Johanna: Känns det som man får bevisa mer än vad andra behöver?

Jamila: Mer, ja. Jag vill inte vara svag. Jag kan göra mer, jag kan fortsätta, jag kan gå vidare. Men samtidigt så förlorar du mycket kraft. För hela tiden så arbetar man med det här. Och samtidigt så arbetar man mot de här terroristerna för att visa att man inte är som dem.

Ungefär som Jamila talar Jennie om frustrationen och pressen hon känner över att ”vara ett gott föredöme” och krossa fördomar:

Jennie: [...] jag vill gärna vara en person som behåller tålmodet och lugnet men det är inte alltid så lätt och det är ju lite som när man har

slöja på sig det blir ju inte bara att man representerar en grupp, det blir ju också att man vill vara ett gott föredöme, man vill ju inte att folk ska tro att en tjej som bär slöja är si eller så. Det blir liksom dubbel press. Så jag tänker ”jag måste vara trevlig nu”, så jag inte går igång på alla fördomar för då kan det bli att jag ångrar mig lite efteråt. Men det handlar ju inte bara om en frustration över en viss situation utan en frustration över att hela världen tror att det är på ett visst sätt.

Dewi läser på universitetet och säger att hon hoppas att hennes högre utbildning ska ha en positiv inverkan på synen på kvinnor med slöja. Hon talar också om önskan att inte uppfattas som annorlunda, utan en människa som alla andra:

Dewi: [...] men jag vill också visa att jag är en vanlig människa som du och alla andra.

Johanna: På vilket sätt visar du det?

Dewi: Att vara en vänlig människa och vara trevlig och hjälpa grannarna. Vi har ju ganska många gamla grannar så jag säger till dem att det bara är att säga till om de behöver hjälp, med att bära saker och sådana saker. Att om jag har mat över knacker jag ibland på dörren och säger att ja jag har det här. Eller om någon ny granne flyttar in brukar jag ge tårta eller något sådant.

Fahria är en av de kvinnor som har intagit en mer likgiltig position gentemot rådande fördomar och attityder. Under vårt samtal säger hon ofta att samma sak skulle ske om människor från Sverige invandrare till hennes land och att de är något man ”får ta” om man väljer att bo i ett land som egentligen är någon annans. Jag är dock nyfiken på om hon verkligen kan ställa sig helt oberörd, att det inte påverkar henne alls, och frågar:

Johanna: Du har ju sagt att man måste kämpa och att det lite är upp till individen och så, men det måste ändå vara jobbigt att inte känna sig hundra procent respekterad? Hur påverkar det en som person?

Fahria: Det påverkar en negativt, det gör det och man känner sig inte alls respekterad som du säkert gör. Bara för att man har sjal och är muslim så

blir man stämplad som en terrorist helt enkelt. Så man kan ju känna sig lite så illa behandlad, och lite sårad, det kan man.

Fatima resonerar ungefär som Fahria och intar en mer förstående och accepterande hållning, på samma gång som hon erkänner att situationen är jobbig:

Fatima: Javisst, det är jobbigt. Men jag tänker faktiskt att när någon säger ”varför gör det så mot oss?”, jag vet inte om mitt sätt att tänka är fel men jag tänker att det är bra att de behåller oss här. Att Sverige och svenskarna behåller oss. Vi kommer från olika länder och vi har olika traditioner och de accepterar oss ändå. Jag tror att det räcker för oss, även om det finns några som har problem med slöjorna och så. Men kanske kommer de att förstå oss med tiden. Jag tänker så. De som blir arga och säger ”varför? De måste behandla mig som de behandlar andra” så svarar jag att ”ja, det är sant att det är en demokrati och det är orättvist och så” men jag tänker så ändå.

Johanna: Du tänker?

Fatima: Till exempel så tänker jag att om svenskarna skulle komma till mitt hemland... Det är bra att de behåller oss, men man behöver inte vara snäll alltid, alltid.

*

Genom redogörelserna i det här kapitlet framkommer det tydligt att en stor majoritet av de intervjuade kvinnorna har erfarenheter av att ha utsatts för någon form av negativa uttryck i offentliga rum. Exempel både på direkta och i vissa fall väldigt grova utspel från okända människor och mer indirekta tecken på negativa yttringar och/eller förhållningssätt har skildrats. För många av kvinnorna har ett negativt bemötande blivit en del av vardagen och de tenderar att både förminska och normalisera negativa skeenden. På samma gång framkommer det att erfarenheterna i många

fall dock ger upphov till känslor, men också till strategier för motstånd, strategier för att uppnå acceptans och respekt och bevarat självförtroende och strategier för att undkomma negativt bemötande eller misstolkningar av deras person.

GEMENSAMMA PLATSER OCH FRAMTIDEN

GEMENSAMMA PLATSER OCH FRAMTIDEN

Den bild som framträder i de två föregående kapitlen är inte särskilt ljus. Trots det finns det ljuspunkter i intervjumaterialet. Som vanligt, när det handlar om mänskliga relationer, så finns det nyanser och skiftningar. Som för de flesta människor handlar det för de intervjuade kvinnorna om livet och den dagliga tillvaron, om överlevnad och om att göra det bästa av den situation man befinner sig i. I det här kapitlet är avsikten att visa på de positiva tendenser, upplevelser och krafter som också framträder. Syftet är inte att på något sätt förminska eller ifrågasätta den bild som framträder i de två föregående kapitlen. Den existerar i allra högsta grad och skildringen av den bidrar förhoppningsvis till att läsaren av denna text rannsakar sig själva, sina förhållningssätt och föreställningar. Nedan ska jag dock skildra några av de positiva möten och gemensamma platser som också omnämns under intervju-sessionerna. Samt synen på framtiden som trots många orosmoment överlag framställs i relativt positiva ordalag.

Gemensamma platser?

Även då det i tidigare kapitel framkommer att många av de intervjuade kvinnorna på flera sätt begränsar sin rörelse i staden så verkar det finnas platser och ställen som kan betraktas som ”gemensamma” för alla Malmöbor, som trots dess lokalisering inte upplevs som lika ”främmande” eller där kvinnorna själva inte i lika hög grad känner sig som ett främmande inslag. Sett till materialet så är en sådan plats exempelvis Gustav Adolfs torg.

Gustav Adolfs torg ligger i centrala Malmö, mitt på gågatan som sträcker sig från shoppingcentrat Triangeln i söder till Stortorget i norr. I Malmö går torget ofta under den enkla beteckningen ”Gustav”. På samma gång som torget är just ett torg har man även byggt in det som en del av gågatan. Därav också de stora och ständiga folkströmmarna som passerar platsen varje dag. Torget kan sannolikt ses som någon form av knutpunkt i Malmö, en mötesplats och ett ställe som alla känner till.

Många av kvinnorna jag pratar med nämner just Gustav och gågatan när jag ber dem ge exempel på platser där de rör sig, eller ställen de besöker, som inte är lokaliserade i hemområdet. De säger att de brukar promenera där, gå i affärer på gågatan och runt Gustav, besöka torget vid exempelvis nyår, att man dricker kaffe någonstans i närheten eller gå på Mc Donalds. När jag pratar med Rana om hennes rörelsemönster säger hon exempelvis så här om Gustav:

Rana: Ibland går jag till Gustav, till centrum. Jag vill ut från Rosengård ibland. Jag är trött på att hela tiden vara här. Man måste byta område ibland, så man inte fastnar. Jag tycker om Gustav Adolfs torg, att promenera på gågatan, att handla där och dricka kaffe. Det tycker jag om.

Shoppingcentrat Triangeln, i slutet av gågatan i söder, omnämns också på liknande sätt. Många säger att de går dit när de ska handla eller titta i affärer. Ytterligare en plats som ganska många pratar om i positiva ordalag är Möllevången, eller ”Möllan”. Möllan är ett område inom stadsdelen Södra Innerstaden. Också här är dess mittpunkt ett torg, Möllevångstorg, vilket har givit namn åt hela området. Flera nämner att de exempelvis brukar besöka torghandeln som nästan dagligen finns på torget. Khadra berättar att hon trivs på Möllan:

Johanna: Det är ju ganska uppdelat i Malmö, eller vad tycker du?

Khadra: Jo, det är det. Invandrare är på ett ställe och svenskar på ett. Det finns ju inga svenskar här i Rosengård.

Johanna: Hur känner du när du är i centrum?

Khadra: Ja, jag har jobbat i centrum innan. Det är helt okej. Där är det

blandat och sådant. Och på Möllan är det blandat också. Jag känner mig faktiskt hemma i Rosengård och på Möllan också.

Orsakerna till varför många verkar tycka att det är mindre obekvämt att röra sig på Gustav, i Triangeln och på Möllan kan vara många, varav några nämns ovan. Kanske är det så att man till skillnad från Rosengård eller Limhamn, åtminstone till en högre grad, kan se dessa områden som gemensamma utrymmen i staden?

Förutom offentliga platser i staden nämns också andra offentliga rum som kan ses som gemensamma eller förenande, eller som träffpunkter av olika slag. Det kan vara miljöer som kvinnorna nämner i positiv bemärkelse, sammanhang där de känner att de exempelvis har kunnat påverka någons åsikter eller föreställningar om dem, som slöjbärande kvinnor, i en positiv riktning. Exempel på dessa kan vara arbetsplatser, högskolor och universitet och/eller andra sociala sammanhang. Som tidigare berättats ser också flera av kvinnorna sitt eget deltagande i olika sociala sammanhang som en del av ett uppdrag att bearbeta rådande negativa attityder gentemot dem själva, muslimer och/eller invandrare i stort. Några av kvinnorna är också aktiva i detta, till exempel Zeinab och Chadia. Zeinab är som bekant lärare och också mycket aktiv i barn- och ungdomsfrågor. Hon har deltagit i diverse ”integrationsprojekt” i staden och berättar att hon har positiva erfarenheter av det. Chadia är i 60-årsåldern och har varit i Sverige i ungefär 17 år. Hon arbetade som socialarbetare i många år i hemlandet och är både samhällsengagerad och politiskt intresserad. På grund av en svår olycka kan hon inte längre arbeta. Hon är dock medlem i ett stort antal föreningar och även hon arbetar aktivt med barn och ungdomar i sin stadsdel. Så här säger hon:

Chadia: Vi måste vara med varandra. Om vi bara tänker att den andra är farlig och du ser mig som en farlig person och om jag tänker samma sak om dig så blir det hela tiden gränser och vi kan inte se varandra. Vi kan titta på varandra men vi kan inte se varandra. Om man bara tittar med ögonen utan att känna känslor. Till exempel nu, jag berättar saker för dig och det känns som du är en vän till mig. Innan, om jag sett dig på vägen så hade du bara varit vem som helst.

Flera av de kvinnor som har en arbetsplats att gå till ger mig under intervjuerna exempel på möten, antingen med kollegor eller med klienter eller liknande, som lett till en positiv utveckling, relationsmässigt. Flera av dessa exempel sker i miljöer som kan ses som gemensamma miljöer eller mötesplatser där olika människor med olika bakgrunder möts i en situation som kanske inte är självvald men som är oundviklig. Nedan berättar Amira om just detta. Hon arbetar som vårdare inom hemtjänsten och möter ganska ofta vårdtagare som har åsikter om henne och hennes slöja. Hon berättar dock att både hennes egna och vårdtagarens åsikter tids nog gradvis brukar förändras:

Amira: Jag jobbar ju på ålderdomshem. Och så var det, jag var inne hos en patient och hon öppnade dörren så väldigt sakta och tittade och sa "vad är det du har på huvudet". Då sa jag att det här är min slöja. Då sa hon "varför har du den?" och då sa jag "jag är muslim och jag har på mig den för att den är min religion" och så sa jag att "jag kommer att hjälpa dig" men då sa hon att det är många som har blivit rånade. Jag var ju i hemtjänsten då. Det var första gången jag kom till henne så hon blev osäker. Men sedan när hon fick träffa mig och prata med mig så tyckte hon att jag var helt okej. Och jag tyckte att hon var... alltså jag var rädd för henne först också, men sedan när man pratat med henne. Alltså man vet inte vem som döljer sig bakom personen. Men när man pratat med dem så blir de mer bekanta.

De finns fler exempel på möten som kvinnorna nämner i positiv bemärkelse. Det kan handla om att man slagit hål på en fördom, vunnit någons respekt eller bara blivit bemött på ett vänligt sätt. I nästa avsnitt skildras några av dessa berättelser.

Positiva möten

Under intervjuerna var många av kvinnorna måna om att poängtera att ”alla människor inte tycker illa om slöjan”, att de upplever att det finns många personer som är hjälpsamma, som respekterar dem och som behandlar dem på ett bra sätt. Flera av kvinnorna jag pratar med är också angelägna om att med egna ord få *berätta* om sina liv, att få tillfälle att ge sin syn på saken. Med anledning av detta var det, som nämnts tidigare, heller inte speciellt svårt att komma i kontakt med kvinnor som ville ställa upp på en intervju för det här projektet. Majoriteten av kvinnorna uttrycker också att de frågor de får, och den nyfikenhet de möter i samhället är någonting positivt. Jag tolkar det också som att de är förstående inför faktumet att frågor och funderingar faktiskt existerar. Under intervjuerna nämner många likaså att de känner att mediabilderna av dem, och av muslimer i allmänhet, både är missvisande och orättvisa. Som följd säger flera att *om* de befinner sig i ett sammanhang där det är möjligt, ofta tar tillfället i akt att med egna ord berätta, förklara och svara på frågor om slöjan eller islam. Flera nämner att de såg intervju-sessionen med mig som en sådan chans. Jag frågar Dewi om folk brukar våga fråga henne om slöjan, om de brukar vara nyfikna. Så här säger Dewi:

Dewi: Jo det är nyfikna. Alltså ibland bjuder jag in dem att fråga om man säger. För att jag vill att de ska veta men jag undviker för heta diskussioner, om man ska använda slöja eller inte. Men jag vill bara berätta varför jag använder slöja och då brukar de fråga ”är det inte för varmt på sommaren, på vintern är det säkert jätteskönt” och då säger jag ”ja det kan kännas lite varmt men det beror också på vad man använder för tyg, om det är bomull eller så”. Men ja de är nyfikna.

Johanna: Upplever du det som positivt?

Dewi: Ja jag tycker det är bra att de frågar, inte bara som att de drar egna slutsatser. Så jag tycker det är bra. Jag försöker att förklara då.

När Rebecka tog på sig slöjan var hon beredd på det värsta. Visserligen har hon negativa erfarenheter men det första mötet med samhället som slöjbärare blev inte så tungt som hon först fruktat. Så här berättar hon:

Rebecka: Jag var jätte, jätterädd när jag tog på mig min sjal.

Johanna: Hur var det då, den första tiden?

Rebecka: Jag tog på den en månad innan skolan slutade eller något sådant. Och jag var så rädd för att gå till skolan första dagen jag hade sjal på mig. Jag tänkte ”vad kommer alla att säga och kommer jag att bli helt utstött nu?” Så ja sa till min kompis ”du får möta mig innan för jag vågar inte komma till skolan annars”. Så hon mötte mig och vi gick in tillsammans. Det var bara positiva reaktioner från mina klasskompisar, och mina lärare var också hur schyssta som helst.

Zeinab har under årens lopp arbetat på flera olika skolor runt om i Malmö. Liksom flera av de andra kvinnorna både *upplever* och *krossar* Zeinab kollegors fördomar. Så här berättar hon om en specifik händelse:

Zeinab: Ja, i skolor där jag arbetat så finns det några svenskar som inte accepterar att vi har sjal. Men när vi blir nära, när vi sitter ner och jag får kontakt med dem, ja, då ändrar de sig.

Johanna: Så först så har de fördomar och

Zeinab: Ja, först så har de fördomar om oss, att vi inte förstår. Sedan om de frågar om någonting och jag svarar, exempelvis kanske de frågar ”på lärarutbildningen läser ni bara om barnen eller...?” jag säger ”nej vi läser allmänt. Vi läser samhälle, vi läser... inte bara om barn och barnpsykologi, vi läser allt. Geografi, historia eller matte eller...”

Johanna: De har fördomar om att ni har mindre kunskap och så?

Zeinab: Ja, ja.

Johanna: Hur märker man det? Säger de det?

Zeinab: Nej, de... hur ska man säga... Ibland så tror de att vi inte klarar av saker. Sedan när de lämnar en uppgift till oss så klarar vi den, bättre än... och sedan så erkänner de. Jag hade en kompis som jag jobbade med. Hon var jättesnäll och var svensklärare. Hon blev sjukskriven en vecka. Jag hade inte hennes nycklar till skåpet så jag kunde inte se vad hon hade för planering för sina elever, men de sa till mig att ”du får gå till klassrummet ensam” och jag tänkte ”vad ska jag göra?” Jo, jag gick till datorn och hämtade saker därifrån och jag visade det för några andra lärare så de inte

skulle kunna säga till mig sedan att det var förbjudet eller någonting. Så jag gjorde det i fem dagar och sedan när hon kom tillbaka så blev hon jätteglad och hon sa "hur kunde du göra det så bra?" och jag sa "jag hämtade uppgifter på Internet precis som du". Hon sa "ja, du har rätt" jag sa "det är samma sak, du är lärare och jag är lärare".

Flera av de andra kvinnorna levererar berättelser som liknar Zeinabs. Ett antal berättar att de har kämpat hårt för att bli respekterade och betrodda, exempelvis i sin profession eller i skolan. Några beskriver vilken process det kan vara att uppnå respekt och vilken lättnad det faktiskt är när de väl lyckas att motbevisa något, eller vinna förtroende från någon som tidigare inte behandlat en bra eller som inte trott på ens förmåga.

Under intervjun med Zofia berättar hon att hon när hon blev klar med sin utbildning för några år sedan hade som mål att söka arbete i områden i Malmö där det nästan inte finns några invandrare, för att som hon säger "visa att vi inte är annorlunda" och för att försöka påverka negativa åsikter i en positiv riktning. Sedan blev det inte så eftersom hon snart fick ett annat jobb på en annan plats i Malmö. Zofia berättar dock om en kurs hon deltagit i och som visar på ett liknande händelseförlopp som de Zeinab berättade om, och som på ett bra sätt skildrar hur både egna och andras fördomar kan förändras genom möten och samspråk.

Zofia: Jag gick på en sykurs för fyra-fem år sedan, i sömnad. Jag gick på kvällarna och där var ju sådana lite finare och äldre tanter från Bunkeflo och sådana ställen. De gick dit som hobby, för skoj skull. Och jag ville lära mig och sy så... och så när jag kom dit så var det "kan du svenska?" och jag "ja det kan jag" och sen efter, ja vi satt där ett par gånger, då började de fråga "ja, har du några barn?" "ja det har jag" sa jag, "vad gör de?" jag sa "ja den ena är lärare och den andra är..." "jaha jobbar dina barn?" "ja de jobbar, vad ska de annars göra?" och jag sa till dem att jag jobbar också och det har jag alltid gjort ju, i 30 år. Och då "jaha, så du går inte till socialen eller så?" "nej varför skulle jag det". Jag menar alltså får de jobb så jobbar de ju. Man är född här och kan språket, men de andra som inte har möjligheter, som inte har språket, får inte jobb. Ja vad ska de annars göra? Så liksom det första intrycket alltså...

Johanna: Man tar för givet?

Zofia: Ja man tar för givet att... Och sen efter en termin så ”ska du sluta?” för du vet vissa gick en termin och vissa två. Och ”men då förstörs vår grupp ju” om någon annan kommer då liksom. Sedan förstod de liksom. Det går att umgås. Men de hade aldrig träffat någon, de sa som att ”vi ser att mannen går tio meter framför kvinnan och kvinnan kommer några meter efter honom och...” Jag menar det är inte så hos alla ju. Men de har ju en sådan bild. Så de som inte umgås eller har träffat en beslöjad eller en muslim eller en invandrare de är rädda. Men har man träffat någon, på jobbet eller någon granne eller någonstans då försvinner den här rädslan, ja. Så det är ju så. De kan för lite helt enkelt.

Johanna: Okunskap

Zofia: Ja okunskap. Sedan finns det ju onda människor överallt. Jag kan tycka lika mycket om en svensk, att de kan vara jättebra. Och dåliga också. Men, jag har träffat olika.

Johanna: Men på sykursen, upplevde du det som det blev en positiv nyfikenhet?

Zofia: Ja, ja det är klart ni ska fråga. Hade jag varit i er ställning så hade jag också frågat. Man vill ju veta. Så jag blev bara glad.

Trots ett bemötande som kan tolkas som relativt fördomsfullt väljer Zofia att se det som något positivt, en chans till att motbevisa det hon hör. Det är också intressant att se hur hennes position i gruppen verkar ha förändrats med tiden. Från början placerades hon in i en mall som på förhand tillskrivits henne, det vill säga att hon går på socialbidrag och inte kan prata svenska. Så småningom utvecklas dock nyfikenhet och slutligen acceptans då Zofia blir en naturlig del av gruppen.

Alla positiva möten är inte stora och omvälvande. Nedan berättar Fatima om ett ögonblicksmöte med en person som hon preciserar som ”en äldre svensk kvinna”. Mötet har i all sin enkelhet etsat sig fast i Fatimas minne, en liten gest med stor betydelse:

Fatima: [...] nu kom jag ihåg en sak. När min dotter var nästan ett år så var jag på Lidl. När min dotter var liten så skrek och grät hon när hon såg äldre svenska människor (skrattar lite) men inte andra. Men vi träffade en kvinna som var gammal och hon gjorde så på henne (visar: klappar på kinden) och min dotter började skratta och tittade på kvinnan hela tiden

och den kvinnan hon tittade och skrattade också. Och jag kände att hon var jättesnäll, och hon var svensk. Det kändes bra att de tycker om mina barn, fastän jag har slöja eller inte är svensk. Man blir väldigt glad. Jag glömde aldrig det.

Framtiden

Hur ser då kvinnorna på framtiden? I samband med samtal om negativa attityder, eller ibland bara helt apropå, kom jag och kvinnorna under intervjuerna ofta just in på synen på framtiden, men också trivseln i Malmö samt om de tror att negativa attityder och yttringar kommer att förändras eller förbättras med tiden. Svaren kvinnorna emellan varierar i hög grad. Det som generellt kan sägas är att de flesta trots allt har en relativt ljus syn på framtiden, många tror exempelvis att relationerna människor emellan kommer att bli bättre och bättre. Många nämner dock att det måste till förändringar. Till exempel säger många att människor måste mötas och lära känna varandra för att i förlängningen förstå och respektera varandra. I samband med detta ställer flera den retoriska frågan ”varför bor det inga svenskar i Rosengård?” Andra åtgärder som nämns är naturligtvis arbetsbristen, och sysslolösheten som ett symptom på det. Däremot nämns aldrig trångboddheten, som ju ofta tas upp i olika rapporter som ett av de största problemen i exempelvis Rosengård. Vissa tar upp kriminaliteten i Rosengård och drar ofta paralleller till inblandade ungdomars känslor av att inte vara delaktiga eller ses som fullvärdiga medlemmar i det svenska samhället trots att de är födda i här. Många är oroliga för sina barn, hur ska de tas emot på arbetsmarknaden? Hur kommer flickorna att behandlas om de väljer att ta på sig slöja? Kommer deras pojkar att dras med i kriminella gäng?

Zeinab är bekymrad för alla barn och ungdomar i Rosengård. Under intervjun pratar hon länge om det utanförskap ungdomarna lever i och den hopplöshet hon menar att ungdomarna känner. Hon säger att hon tror att människor som inte ser sig som en del av samhället tappar respekten för det. Hon är bekymrad för sin egen tonåriga son och ständigt rädd för

att han ska bli inblandad i dåligt umgänge och kriminalitet i Rosengård. Zeinabs man hade ett bra arbete i hemlandet. I Sverige har han jobbat som städare men just nu är han arbetslös. Zeinab själv arbetar på heltid samt studerar på kvällarna. Hon säger att hon tänker kämpa vidare, men ibland blir det för mycket och tankarna på nuet och framtiden negativa:

Zeinab: Livet är jättesvårt, men man måste kämpa hela tiden.

Johanna: Orkar man det då?

Zeinab: Ja... ibland sitter jag bara och gråter, jag saknar mitt hemland. Jag undrar varför har jag kommit hit? Jag är trött här. Jag arbetar mellan klockan åtta och fyra och sedan klockan fem så börjar jag här [komvux] och sedan är jag hemma klockan tio på kvällen. Det är bra att jag bara har ett barn, han är 18 år, vuxen nästan.

Vad de gäller de negativa attityder och yttringar som många av kvinnorna själva möter i offentligheten så menar ganska många trots allt att attityderna gentemot dem, över tid, har förändrats till det bättre. En av dem är Khadra. Så här säger hon:

Khadra: Ja till det bättre. För 10 år sedan, om man tog bussen så tittade alla. Men nu har jag till och med sett en kvinna [med slöja] som kör buss.

På samma sätt frågar jag Zofia som ju bott länge i Sverige, om det blivit lättare eller svårare att leva som muslim i Sverige. Så här svarar hon:

Zofia: Ja alltså vissa grejer är svårare efter de här terroristgrejerna¹⁴ och sådant. Men allt annat är lättare för det är många andra som har slöja. När jag tog på mig slöja var jag den enda som hade slöja i hela släkten, kanske i hela Rosengård. Så det var ju mycket svårt att... till exempel att komma till en skola, till en utbildningssal och det var kanske bara jag som hade den. Men nu är det jättemånga som har. Så på ett sätt har det blivit lättare. Att söka jobb då, att jobba på bank, vem skulle ha anställt dig då? ”Hallå, vad gör du här?” men nu är det självklart. De behöver dig som

talat arabiska, de behöver din hjälp och din slöja stör inte bara du har utbildning så det är... Nej, vissa saker är lättare.

Trots många orosmoment så finns det alltså en viss optimism. En utveckling som flera av kvinnorna nämner, speciellt de yngre är att de upplever att attityderna gentemot dem är positivare bland den yngre generationen svenskar, i alla fall i Malmö. Flera säger att de tror att detta bland annat beror på att dagens skolungdomar läser tillsammans med- och lär känna klasskompisar från många olika bakgrunder och delar av världen. På det sättet föregår man stereotyperna, istället för att förlita sig på rykten och fördomar bildar man sig en egen uppfattning om personer, baserat på egna kunskaper och erfarenheter.

Många av kvinnorna säger vidare att de tycker mycket om Malmö. Flera säger att de inte skulle kunna tänka sig att bo någon annanstans och att de upplever att acceptansen gentemot dem ändå är relativt hög i Malmö. Ofta jämför man med hur det är i mindre städer runt om i Sverige, eller med hur de har hört att det är i andra länder. Jag frågar Amira vad hon tänker om Malmö. Så här svarar hon:

Amira: Jag tycker om Malmö. Jag tycker om att bo här. Jag har varit i Uppsala och där var det väldigt tråkigt. Det är ingen ute, alla är hemma vid nio. Det är inget liv. Man är van att folk är ute, man är van att kommunicera med alla.

Johanna: Det är mer öppet här?

Amira: Ja. Här, om jag vill träffa min väninna så ringer jag på hos henne direkt. Där måste man ringa på telefon innan. Och boka tid (skrattar). De är instängda. Nej, Malmö är bäst. Det finns mycket här.

*

Som beskrivet ovan var intentionen här, i det sista av de tre huvudkapitlen, att försöka visa på de positiva tendenser som faktiskt framkommer. Det finns platser, bortsett från hemområdet, där kvinnorna inte känner sig som ett helt igenom främmande inslag, det finns gemensamma sociala rum och det finns självklart positiva möten och framtidstro, om än med vissa förbehåll.

URBANT VÅLD OCH MOTSTÅND

URBANT VÅLD OCH MOTSTÅND

Syftet med den här boken, att skildra slöjabärande kvinnors erfarenheter och upplevelser av bemötande i offentliga rum, är nu snart uppfyllt. I materialet framgår att slöjan provocerar. Vissa människor provocerar den till den grad att de spottar, skriker och till och med använder sig av fysiskt våld gentemot kvinnor som bär den. En tydlig tendens är att kvinnorna som deltagit i intervjustudien känner sig som främmande inslag i sin egen hemstad och att det negativa bemötandet påverkar deras rörelsemönster, synen på sig själv och synen på andra. Å ena sidan påstår många av dem att de känner sig relativt hemma i Malmö, eller i alla fall i sin stadsdel. På samma gång vittnar många emellertid om känslor av utanförskap sett till staden i stort.

Intervjumaterialet har givit upphov till en mängd tankar och funderingar. Flera uppkom på ett tidigt stadium under intervjuarbetet och har vuxit sig starkare under arbetets gång. Det handlar delvis om förvåning: kränkningarna var fler och grövre än vi föreställt oss. Vidare alla orsaksfrågor: vad är det egentligen som provocerar mest? Att kvinnorna är just muslimer? Föreställningen om att de är förtryckta av sina män? Att de i de flesta fall är invandrade till Sverige, det vill säga ”icke-svenskar”? Att de manifesterar sin religion offentligt? Rädsla? För vad? Föreställningen om att de är muslimska extremister och potentiella terrorister? Varför verkar avståndet mellan tanke, provokation och handling vara så kort? Vad är det egentligen som får människor att förolämpa och kränka en annan människa på det sätt som vi har sett prov på?

Frågorna är många och den stora majoriteten av dem kommer inte ges något utrymme att utvecklas här. I nedanstående resonemang kommer dock en mindre teoretisk diskussion att föras, eller snarare, ett antal perspektiv och synsätt kommer att läggas fram, för att på så sätt spinna vidare på några av de tankar som uppenbarats sig under arbetets gång. Genom detta resonemang vill jag också rama in syftet med den här boken och diskutera hur man kan förstå och angripa den problematik som framträtt i materialet. Avsikten är också att belysa att det finns ett motstånd, samt understryka vikten av att presentera motbilder och hur den här boken i sin tur kan ses som ett bidrag i sådan strategi.

Staden har på många sätt varit central i den här intervjustudien. De deltagande kvinnorna bor och lever i den och fokus har legat på hur kvinnorna blir bemötta i densamma. I det vidare har också kvinnornas tankar om staden samt deras upplevda position i den varit viktig. Läsaren har fått reda på att de på flera sätt inte känner sig hemma, förutom i områden där de ”smälter in” som kvinnor med slöja eller som ”invandrare”, en omständighet som också gäller för de två kvinnorna med svensk bakgrund. Vad säger allt detta oss om staden, dess invånare och de underliggande strukturerna? En vidare fråga är hur stor betydelse själva slöjan egentligen har, vad symboliserar närvaron av den i stadsrummet som får människor att attackera och kränka kvinnor som bär den?

I avhandlingen *Kvinnans plats(er) - bilder av hemlöshet* tar sociologen Catharina Thörn bland annat upp hur hemlösa kvinnor på en gång känner sig iakttagna/ synliga/observerade och på samma gång också utestängda och stereotypifierade. Detta är ett skeende som har likheter med de skildringar som de slöjabärande kvinnorna i den här studien har berättat om. Vidare, för hemlösa kvinnor blir den med hemlöshet förknippade *smutsen* en symbol som medför en mängd tillskrivna föreställningar om hur en hemlös kvinna *är* och *lever* sitt liv. Också detta tangerar vid hur kvinnorna i den här studien upplever sin situation. För dem representerar slöjan i sin tur en symbol som hos betraktaren ger upphov till en mängd konnotationer och föreställningar, så som att bäraren är förtryckt, okunnig, invandrare med mera. I sin avhandling poängterar Thörn vidare vikten av att som hon säger lyfta fram ”andra erfarenheter, andra perspektiv” än de som i regel ges plats i debatter om hemlöshet, ”visa på andra sätt att

tala om hemlöshet/bostadslöshet som återför problemet till den politiska agendan - men nu som ett problem som handlar om exklusion, stämpling och ojämlik resursfördelning".¹⁵ I en svensk kontext diskuteras emellanåt slöjans vara eller icke vara, det vill säga de problem som man tycker att slöjan och kvinnor som bär slöja förorsakar i dagens samhälle, inkluderat diskursen om slöjan som en förtryckande symbol. I och med detta tenderar diskussionerna relativt snabbt att komma in på områden så som muslimsk kultur och muslimska levnadssätt. Här skulle jag vilja flytta över fokus från kvinnorna till den svenska kontexten, och de strukturer som ju faktiskt tillåter att människor utsätts för kränkningar och våld.

Statsvetaren Iris Marion Young menar att många sociala grupper är utsatta för systematiskt våld. Med våld menar hon nödvändigtvis inte fysiskt våld. Inkluderas i våldsbegreppet görs också exempelvis hot, hån och trakasserier, som syftar till att förnedra och nedvärdera enskilda personer för att de är medlemmar av en särskild social grupp.¹⁶ Gruppidentiteter/sociala grupper i sin tur är enligt Young "överlappande, mångfaldiga, flytande och föränderliga" och skapas i relation till andra grupper.¹⁷ Detta kan således ske även då individer i en skapad kategori inte känner sig som en gemensam grupp.¹⁸

Det som gör våldet till en form av förtryck [...] är inte de enskilda våldshandlingarna i sig, hur fruktansvärda de än må vara, utan den sociala kontext de uppstår i, det vill säga de sammanhang som gör våldet möjligt och till och med begripligt. Det som gör våldet till en social orättvisa, inte bara en moralisk felhandling bland andra, är dess systematiska karaktär, att det har karaktär av social rutin.¹⁹

Young menar vidare att förtrycket uppstår även då våldet i sig ännu inte uppstått. Att leva med vetskapen om att man är ett möjligt offer för våld eftersom man är medlem i en social grupp som anses ha en underordnad position i samhället är en del av förtrycket i sig. Det ständigt närvarande hotet är i sig frihetsberövande och påverkar ens självaktning negativt. Young säger också att den här typen av våld tenderar att möta acceptans i samhället, vilket bland annat har att göra med att det är så vanligt förekommande. Våld som riktar sig mot medlemmar av vissa sociala

grupper är både metodiskt och institutionaliserat.²⁰ För att enligt Young motverka detta måste fokus ligga på att förändra rådande föreställningar och stereotyper och identifiera och omskapa olika former av ” makt- och uteslutningsmekanismer” som råder i samhället och människor emellan.²¹ Enligt Youngs definition kan förtryck delas in i fem olika kategorier. Våld är en av dessa fem varav de fyra andra är: *Exploatering*, *Marginalisering*, *Maktlöshet* och *Kulturell dominans*.

För att gå in en aning lite djupare i Youngs resonemang menar hon att social orättvisa i stort handlar om förtryck och dominans och bara då till en viss del om fördelning av materiella resurser. Enligt Young handlar det i minst lika hög grad om skeenden som inte har med fördelning av resurser att göra, utan också om exempelvis arbetsfördelning, bestämmanderätt/ inflytande samt kulturella normer.²² Jämlikhet handlar enligt Young alltså inte främst om en jämn fördelning av ekonomiska medel utan, för att uttrycka det i Youngs egna ord, om: ”delaktighet i och tillgång till samhällets viktiga institutioner och om vars och ens möjlighet att använda och utveckla sina förmågor och förverkliga sina mål”.²³ Young menar generellt att en förtryckt person eller grupp till olika grad hindras att göra detta.

Begreppet förtryck för med sig en mängd konnotationer och enligt Young så vänder sig många emot användandet av begreppet då det associeras med vad många anser vara något som till stort hör hemma i det förflutna eller i andra delar av världen. Young menar å sin sida dock att begreppet förtryck kan och bör ses i ett vidare perspektiv.²⁴

[F]örtryck kan också syfta på de systematiska hinder och begränsningar som drabbar enskilda grupper i ett samhälle, hinder som inte nödvändigtvis är avsiktligt planerade och utlagda av till exempel en tyrannisk makt. I den senare betydelsen är förtrycket snarare strukturellt än resultatet av några få människors avsikter eller politik. Orsakerna till det strukturella förtrycket finner vi i normer, sedvanor och symboler som aldrig ifrågasätts.²⁵

Ett förtryck av en grupp behöver följaktligen inte ens vara direkt avsiktligt och uppsåtligt, även om så naturligtvis också kan vara fallet. Då individer kan vara utsatta för en mängd olika förtryck menar Young att det är viktigt att vi har en vidare förståelse av begreppet och dess innebörd. Begreppet är

i själva verket ett samlingsnamn för en mängd olika sociala skeenden och de/det förtryck som olika grupper drabbas av är unikt för respektive grupp. På så sätt finns det heller ingen enhetlig och samfäll definition av vad förtryck exakt avser, menar Young, vilket gör att vi behöver en mångfacetterad definition av begreppet.²⁶ Av just den anledningen använder sig Young av uppdelningen i fem olika kategorier, som presenterats ovan. I den här diskussionen ligger fokus på en av Youngs fem former av förtryck, våldet. De fyra andra formerna av förtryck skulle dock säkerligen, i olika grad, kunna appliceras på de skeenden som de här kvinnorna berättar om.

Slöjan är en markör som gör att en omgivning enkelt kan kategorisera bäraren av den som muslim, något som för med sig att kvinnor som bär slöja riskerar att stuvras samman under en och samma gruppidentitet, trots att man kanske inte har särskilt mycket mer gemensamt än att man just delar samma religion. Vidare, med Youngs definition av den femte kategorin av förtryck, våld, i åtanke ser man tydligt att formen är applicerbar på de sociala skeenden som de intervjuade kvinnorna i den här studien berättar om. Våld (enligt Youngs definition av våld) är ett förekommande inslag i många av kvinnornas vardag, i deras möten med andra människor. För flera verkar det också ha blivit *en del* av vardagen. Verkliga upplevelser av kränkningar, negativa uttryck och direkt våld eller rädslor för att det *kan komma att ske* hindrar påtagligt kvinnorna att leva sina liv fullt ut, de kompromissar, går omvägar och genvägar och håller tyst istället för att hävda sin rätt. Känslor av att känna sig uttittad och främmande är vanliga. Våldet påverkar inte bara självkänslan, egenvärdet och inflytandet över ens egen livssituation utan också hur kvinnorna ser på sin position i staden, hur de rör sig och var de rör sig (jämför Young). Som framkommit vittnar kvinnorna både om indirekta och subtila former av negativa uttryck, uttryck som ibland tycks ske omedvetet och som går omgivningen omärkt förbi. Det som drabbar dem tycks både vara en naturlig del av kvinnornas liv som i den övergripande samhällsliga kontexten. Inte lika vanligt men dock närvarande är också det direkta våldet, med fysiska inslag. Alla kvinnorna är väl medvetna om att det inte är oproblematiskt att bära slöja i det svenska samhället och de vet att när de rör sig ute i stadsrummet löper risk att råka ut för någon form av påhopp. Detta sammantaget stämmer väl överens med Youngs definition av våld som förtrycksform och kan i olika omfattning anses tillämplig på de deltagande kvinnornas berättelser.²⁷

Med Youngs modell i åtanke vill jag nu slutligen gå vidare till vad som varit en grundpelare i intervjuarbetet, nämligen fokusen på de deltagande kvinnornas egna röster, erfarenheter och tolkningar. Avsikten med den här boken har varit att synliggöra det våld/förtryck som kvinnorna berättar om i intervjuerna samt koppla det till offentliga miljöer och platser i staden. På samma gång har intentionen också varit att skapa *ett utrymme för rösterna och erfarenheterna*, att få dem att höras och därtill visa på både de motbilder och det motstånd som faktiskt existerar.

Enligt en intersektionell ansats, och som beskrivet av ekonomhistorikern Paulina de los Reyes och sociologen Diana Mulinari i *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* är det viktigt att visa på att makt i alla händelser framkallar motstånd. Maktutövande menar de, kan ”utmanas, förhandlas och neutraliseras av den myriad handlingar, motdiskurser och berättelser som formuleras utifrån en subaltern position [...]. Att artikulera en motberättelse är ett sätt att återerövra en förvägrad subjektivitet och rätten till problemformulering”.²⁸ de los Reyes och Mulinari menar vidare att man behöver strategier för att ”hantera” förtryckande strukturer och som de säger öka sitt ”livsutrymme och [sina] valmöjligheter”.²⁹ Detta kan jämföras med Youngs resonemang som presenterades ovan, hur just sociala orättvisor minskar utrymmet för personlig utveckling och hur det stämmer in på de intervjuade kvinnornas berättelser. Kvinnorna som deltagit i det här projektet utmanar dock på flera sätt de diskurser som objektifierar dem, trots att många av dem inte sällan får utstå kränkningar av deras person. Det råder en stark vägran mot att ses som ett offer. Många av kvinnorna är väl medvetna om den rådande negativa synen på dem som muslimer men hittar ändå omvägar att gå (både bokstavligen och metaforiskt), strategier och lösningar för att göra motstånd eller för att försöka presentera/förmedla en annan bild av dem själva. I den här boken har syftet bland annat varit att visa på dessa motbilder, på slöjabärande kvinnor som subjekt och hur dessa individer faktiskt bjuder upp till motstånd, en förtryckande struktur till trots. På så sätt kan den här boken också fungera som en motbild i sig.

NOTER

- 1 Forskargruppen utgörs av Irene Molina, Institutet för bostads- och urbanforskning, Uppsala universitet; Diana Mulinari, Centrum för genusvetenskap, Lunds universitet; Juan Velasquez, Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer, Stockholms universitet och Carina Listerborn, institutionen för Urbana studier, Malmö högskola.
- 2 Intervjuarbetet slutfördes innan publikationen av den sk ”Rosengårdsrapporten”, *Hot mot demokrati och värdegrund- en lägesbild från Malmö* (2009) genomförd av Försvarshögskolan på uppdrag av regeringen.
- 3 Johansson 2005, s 99-101.
- 4 Ibid, s 218-220.
- 5 Kvale 1997, s 110.
- 6 Integrationsverket före detta statlig myndighet med bas i Norrköping som bildades 1998 och lades ned 2007.
- 7 Thörn 2004, s 61.
- 8 Öppen plats i centrala Malmö kantat med restauranger, kaféer och barer.
- 9 Västra hamnen, i stadsdelen Västra innerstaden.
- 10 Områdesfakta 2008 www.malmo.se/kommunfaktapolitik/statistik/comradesfaktaformalmo/omradesfakta2008revarealochbiluppgifter.4.730db38611fa2bcb36c800028406.html.
- 11 Område i östra Malmö, tillhör stadsdelen Centrum.
- 12 Mindre köpcentrum i stadsdelen Centrum.
- 13 Stora Nygatan är en del av ”gågatan” i centrum.
- 14 Här syftas på efterföljderna av terrorattackerna den 11 september 2001.
- 15 Thörn 2004, s 247.
- 16 Young 2000, s 81-82.
- 17 Ibid, s 63.
- 18 Ibid, s 61.
- 19 Ibid, s 82.
- 20 Ibid, s 80-85.
- 21 Ibid, s 85.
- 22 Ibid, s 50.
- 23 Ibid, s 116.
- 24 Ibid, s 53.
- 25 Ibid.
- 26 Ibid, s 55.
- 27 Rasim, främlingsfientlighet och islamofobi är begrepp och fenomen som ofta tillämpas på skeenden liknande de kvinnorna i den här texten berättat om. Inom ramen för den här texten har vi inte möjlighet att utifrån nämnda begrepp, på djupet, definiera/avgöra/kategorisera exakt vad det är kvinnorna utsätts för och vad det i så fall är uttryck för, det var heller inte intentionen eller en del av syftet. Därmed dock *inte* sagt att de tre begreppen i en vidare analys skulle kunna vara applicerbara på vad kvinnorna erfar, eller att begreppen inte skulle vara

användbara eller viktiga. Att inte rätt och slätt säga att de negativa utfallen är uttryck för islamofobi och/eller rasism är dock också ett medvetet val på så sätt att vi inte vill förminska eller förenkla de negativa uttryck och skeenden som kvinnorna berättar om. Ett negativt utfall mot en kvinna som har slöja skulle säkerligen kunna klassas som islamofobi, men vi vill inte utesluta att det också har med tex kön, etnicitet och/eller klass att göra. För vidare läsning om islamofobi rekommenderas rapporten *Islamofobi - en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet* (2006). Det ska dock tilläggas att begreppet rasism (och i något enstaka fall islamofobi) i intervjuaterialet ibland har används som ett *förklarande/beskrivande begrepp*, både av mig och av kvinnorna, då det är ett begrepp som är vanligt förekommande, många kan relatera till det, och flera av kvinnorna använde stundtals begreppet för att sätta ord på händelser de varit med om.

28 de los Reyes & Mulinari 2005, s 93.

29 Ibid, s 95.

REFERENSER

- Alinia, Mino (2006) *Invandraren, "förorten" och maktens rumsliga förankring* i Kamali, Masoud (red.) *Den segregerade Integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*. SOU 2006:73. Stockholm: Fritzes.
- Berge, Elin och Manga, Edda (2006) *Slöjor*. Stockholm: Atlas.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) och Forum för levande historia (2004) *Intolerans. Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandringsfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*. Malmö: Gleerup.
- Högfeldt, Katarina (2005) *Bland sjalar och skägg. Intervjuer med troende muslimer i Göteborg*. Göteborg: Enheten för mångkulturell utveckling.
- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Integrationsverket (2007) *Integrationsbarometer 2007. En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*. Integrationsverkets rapportserie 2007:4. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverket (2007) *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*. Integrationsverkets rapportserie 2007:03. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverket (2006) *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Antisemitism och islamofobi 2005*. Integrationsverkets rapportserie 2006:02. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverket (2003) *Samtal med svenska muslimer – Situationen för svenska muslimer efter terroristattacken i USA den 11 september*. Integrationsverkets rapportserie 2003:3. Norrköping: Integrationsverket.
- Karlsson Minganti, Pia (2007) *Muslima. Islamisk väckelse och unga muslimska kvinnors förhandlingar om genus i det samtida Sverige*. Stockholm: Carlssons.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Göran (2003) *Muslimer i Sverige ett år efter den 11 september 2001. Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler*. Institutionen för religionsveten-

- skap, Göteborgs universitet i *Samtal med svenska muslimer – Situationen för svenska muslimer efter terroristattacken i USA den 11 september*. Integrationsverkets rapportserie 2003:3. Norrköping: Integrationsverket.
- Listerborn, Carina (2005) *Kvinnors liv i Husby. En skildring av kön, plats och etnicitet*. Lund: Forskningsrapport, LTH.
- May, Tim, (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Otterbeck, Jonas och Bevelander, Pieter (2006) *Islamofobi - en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Stockholm: Forum för levande historia.
- de los Reyes, Paulina (2003) *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Integrationsverkets Skriftserie IV. Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Thörn, Catharina (2004) *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. Stockholm: Egalité.
- Young, Iris Marion (2000) *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas.
- Young, Iris Marion (1990) *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Webbsidor:

Områdesfakta 2008, Malmö stad (2009-07-16)
<http://www.malmo.se/kommunfaktapolitik/statistik/comradesfaktaformalmo/omradesfakta2008revarealochbiluppgifter.4.730db38611fa2bcb36c800028406.html>

EFTERORD

Carina Listerborn

Lektor i stadsbyggnad, Institutionen för urbana studier, Malmö högskola

Varför provocerar de muslimska kvinnorna som bär slöja majoritetssamhället i Sverige? Blir alla provocerade av dem, eller bara vissa individer? Handlar det bara om att vänja sig vid att människor klär sig olika, eller symboliserar dessa kvinnor något mer? *Gör* deras närvaro i det offentliga rummet något med själva offentligheten, med majoritetssamhällets syn på sig själva? Varför tyckte jag själv att detta var så intressant och värt att genomföra en studie kring?

Vid tiden för ansökan för detta projekt gick debattens vågor höga i Europa om vad som var rimligt när det gällde slöjor i olika former och offentliga sammanhang. Det rådde, och råder fortfarande, en förvirring bland debattörer, tjänstemän, forskare och politiker. Vad kan västerländska samhällen, formade i enlighet med liberala föreställningar och modernitetsprojekt, acceptera utan att förlora sin identitet och självuppfattning? Tongångarna efter den 11 september skärpte tonen och många muslimer märkte av ett ökat ifrågasättande. Många västerlänningar har åsikter om muslimer och hur de borde leva sina liv. De muslimska kvinnornas synlighet, när de bär slöja, sätter dem i fokus för frågor om femininitet och jämställdhet och de blir tysta representanter för religion, migration och annorlundahet. Få har lyssnat på hur de muslimska kvinnorna erfar allt detta. I studien har vi inte försökt föra dessa kvinnors talan, eller säga att deras val är bättre än andras människors val. Det vi gör är att låta kvinnorna själva få berätta. Därefter får läsaren själv ta ställning till om det är rimligt att medmänniskor behandlar varandra på detta sätt.

Historiskt sett har kvinnor och offentliga rum alltid utgjort en komplicerad kombination. Kvinnor som vistades ute kvällstid utan manligt beskydd var vid början av 1900-talet detsamma som offentliga kvinnor,

dvs. prostituerade och sexuellt tillgängliga för män. ”Svenska” kvinnor som går hem sent på kvällen är än idag inte särskilt bekväma med att röra sig ensamma ute. Ännu signalerar samhället att kvinnor och offentliga rum inte hör ihop – kvinnor hör till den privata sfären. Den svenska jämställdheten visar upp stora luckor i det offentliga; i politiken, på arbetsmarknaden, i media, i hemmen, etc., samtidigt som vi uppfostras att tro att vi lever i världens mest jämställda land. I Sverige har jämställdheten varit ett politiskt projekt sedan början av 1900-talet och utgör sedan Alva Myrdals tid en väsentlig del av det svenska modernitetsprojektet. Jämställd, sekulariserad och modern är associationer som gärna görs till svenskhet. Till den muslimska kvinnan associeras motsatserna och slöjan är den yttersta symbolen för detta. Slöjan framstår som ojämsälld, religiös och omodern, kanske till och med opraktisk.

I detta projekt har vi medvetet utelämnat ett antal olika diskussioner som man kan föra i relation till muslimska kvinnor och slöjan. Vi har utelämnat diskussionen om huruvida slöjan i sig är förtryckande eller befriande för kvinnor att bära. En del feministisk debatt ser slöjan som frihetsberövande och som en symbol för det privata, emedan andra menar att slöjan befriar kvinnor från den kommersialiserade västerländska kvinnokulturen. En fransk debattör sätter kritiken mot slöjan i relation till en neoliberal marknadsekonomi; *“We maintain the following, quite curious thing: that the law on the headscarf is a pure capitalist law. It prescribes that femininity should be exhibited. In other words, that the circulation of the feminine body necessarily comply with the market paradigm. It forbids on this matter all holding back.”* (Badiou, 2006:103-104). Enligt Alain Badiou är all kvinnlig sexualitet diskursivt formad i en marknadsekonomi och västerländska kvinnor är inte ”friare” i sin liberalt ideologiskt grundade tradition än en muslimsk kvinna. Den patriarkala kontrollen finns i alla kulturer, men ser möjligen lite olika ut. Det växande antalet plastikoperationer i väst illustrerar hans exempel. Samtidigt är det förstås så att även muslimska kvinnor följer skönhetsideal, även om de bär slöja. Den vidare diskussionen om kvinnors roll inom islam och huruvida feminism är förenligt med olika inriktningar av islam är också en annan fråga som vi inte berör i denna studie. På detta tema finns flera böcker.

En fråga som anknyter till de ovan nämnda debatterna är frågan om hur integration är möjligt mellan muslimska och västerländska värderingar

och livsformer när det finns grundläggande skilda värderingar ifråga om synen på religion, privat och offentligt, genus och yttrandefrihet. Här ställs även individens och gruppens rättigheter mot varandra, liksom minoritetsgrupper gentemot majoritetssamhället. Inom denna diskussion aktualiseras djupgående filosofiska och politiska teman om möjligheten till ett mångkulturellt samhälle.

Sedan mitten på 1960-talet har visionen om ett mångkulturellt samhälle vuxit fram ur en identitetskamp, där individers skillnader och olika etniska gruppers rättigheter har krävt utrymme. Rätten att synas i det offentliga har givit gehör hos politiker runt om i världen. Visionen om, och talet för, det mångkulturella omfattade både höger-, och vänsterpolitiker som en del av ett socialt liberalt förhållningssätt. Mångkulturens agenda tog avstamp från assimilationens tidigare dominerande synsätt, där skillnader och avvikelser från majoritetsgruppen skulle stängas in i den privata sfären, och immigranter och etniska minoriteter skulle anpassa sig till majoritetssamhället. Rätten till att få avvika från normen har dock sedan 1990-talet börjat ifrågasättas. Denna mångkulturens "backlash" kan relateras till flera skilda utvecklingar, men där förstås globala politiska konflikter är en, ekonomisk kris och arbetslöshet en annan, en starkt neoliberal politisk trend i Väst-Europa, som ställer individens skyldigheter före rättigheter, en tredje. Debatten kring slöjan är ett utmärkt exempel på hur mångkulturens liberala gränser har satts av flera västerländska regeringar. Yttrandefrihet och religionsfrihet hamnar i opposition och frågor om jämställdhet ställs på sin spets. Ur ett genusperspektiv är det intressant att se hur kvinnor åter igen görs till symbol och slagträ i en debatt där kvinnorna inte själva är tillfrågade. I kris och konflikter görs kvinnan ofta till en symbol där hon ska försvaras och beskyddas, eller erövrats. Politiker, som sällan tidigare har engagerat sig i majoritetssamhällets jämställdhetsfrågor, blir plötsligt muslimska kvinnors beskyddare. Och feminister, som fört en västerländsk kvinnokamp, får svårt att veta var dessa kvinnors röster hör hemma; är slöjan förtryckande eller exemplifierar det ett annat samhälle där särartstänkande inte är stigmatiserande? Kan man lära något av muslimska kvinnors liv eller strider muslimska värderingar mot västerländska? Ökar slöjan kvinnors mobilitet eller minskas den?

Med utgångspunkten att samhällen alltid är dynamiska, kan man konstatera att det inte finns något enhetligt västerländskt och svenskt, lika

lite som det finns något enhetligt muslimskt. Livsformerna varierar från individ till individ, och ett majoritetssamhälle är ständigt under påverkan från andra kulturer och religioner. Frågan är vad det är som ska försvaras och vad det är som egentligen utmanar? Kanske blir snart slöjan ett mode för alla och symbolen för hotet integreras i majoritetssamhällets självbild.

Slöjan som meningsbärande symbol i det offentliga rummet där föreställningar om etnicitet/kultur, religion och genus skapar hotfulla uttryck gentemot bärare; hur kommer dessa föreställningar till uttryck gentemot individen?

Oavsett vilken syn man själv har på religion, jämställdhet och livsstil, så bör man kunna lyssna på andra innan man fördömer. Slöjor väcker känslor och vi behöver fundera på vilka känslor det är och vad vi ser som hotfullt eller irriterande. Är det verkligen jämställdheten som hotas, eller är det självbilden som utmanas? Är det verkligen troligt att islamister ska reformera Sverige? Alla diskurser om muslimer som dominerar i debatt, politik och media landar tyvärr ofta på individer, som i de fall vi beskrivit i denna bok. De föreställningar som cirkulerar i samhället drabbar en kvinna med ett barn på en parkväg, när hon handlar mat eller när hon söker arbete för att försörja sin familj. Det är inget nytt; återigen måste det offentliga rummet omförhandlas och erövrats av kvinnor.

Det finns en mängd litteratur för den som vill fördjupa sig i relaterade diskussioner kring slöjan, men jag vill understryka att det är viktigt att komma ihåg *vad* det är som *egentligen* diskuteras, och *vad* det är man *vill* diskutera. Glidningar mellan allmänt tyckande, fördömanden och moraliska värderingar, och akademiska slutsatser är vanligt förekommande i debatten. Här nedan finns förslag på litteratur utöver de rapporter som nämns i referenslistan. Olika centrala aspekter är till exempel:

- ◆ Motstånd
- ◆ Identitet
- ◆ Lokala kulturer; platsens betydelse
- ◆ Privat/offentligt
- ◆ Kvinnan som sexuellt objekt
- ◆ Ålder
- ◆ Synen på kvinnans möjlighet att fatta egna beslut/val

LITTERATUR

- Ahmed, L (1992) *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven: Yale university press
- Amghar, S., Boubekeur, A. & Emerson, M. (red) (2007), *European Islam: Challenges for Society and Public Policy*. Brüssel: CEPS.
- Badiou, A. (2006) *Polemics*, London: Verso
- Barlas, A. (2002) *Believing women in Islam. Unreading patriarchal interpretations of the Qurán*, Austin, TX : University of Texas Press
- Berge, E. & Manga, E. (2006) *Slöjor*. Stockholm: Atlas.
- Bullock, K. (2002) *Rethinking: Muslim women and the veil. Challenging Historical & moderna stereotypes*, Herndon, VA : International Institute of Islamic Thought
- Buruma, I. (2006), *Murder in Amsterdam*. London: Atlantic
- Donnell, A. (2004) Synlighet, status och strategisk skillnad? Attityder till slöjan efter den 11 september, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, no. 4
- Duits, L. & Van Zoonen, L. (2006) Headscarves and Porno-Chic: Disciplining Girls' Bodies in the European Multicultural Society, *European Journal of Women's Studies*, Vol. 13(2), pp. 103-117
- El Guindi, F. (1999) *Veil, Modesty, Privacy and Resistance*, Oxford: Berg
- Froman, I. (2006) *Islam, brudar & paljetter*, Stockholm: Ordfront
- Gill, R. C. (2007) Critical Respect: The Difficulties and Dilemmas of Agency and 'Choice' for Feminism: A Reply to Duits and van Zoonen, *European Journal of Women's Studies* vol. 14(1), pp. 69-80.
- Gressgård, R. (2006) The Veiled Muslim, the Anorexic and the Transsexual: What Do They Have in Common?, *European Journal of Women's Studies*, 13(4), pp.325-341.
- Göle, N. (1996) *The Forbidden Modern: Veiling and Civilization*, University of Michigan
- Keaton, T.D. (2006) *Muslim Girls and the Other France*, Indiana UP

- Minganti, P. Karlsson (2007) *Muslima*, Stockholm: Carlssons förlag
- Moller Okin, S. (red) *Mångkulturalism- kvinnor i kläm?*, Göteborg: Daidalos
- Månsson, A. (2003) *Becoming Muslim: meanings of conversion to Islam*, Lund
- Nielsen, J. (2005), *Muslims in Western Europe*. 3 ed. Edinburgh: Edinburgh UP.
- Otterbeck, Jonas (2008) *Samtids-islam. Unga muslimer i Malmö och Köpenhamn*. Stockholm: Natur och Kultur
- Ouis, P. & A. S. Roald (2003) *Muslim i Sverige*, Stockholm: Nordstedts förlag
- Ramadan, T. (1999) *Att vara Europeisk muslim*, Furulund: Alhambra
- Roald, A. S. (2001) *Women in Islam. The Western Experience*, London: Routledge
- Sandell, K. & Mulinari, D. (2006) *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*, Stockholm: Atlas
- Scott, J. (2007) *The Politics of the Veil*, Princeton UP
- Sultán Sjöquist, M. (2006) "Vi blev muslimer"; *Svenska kvinnor berättar. En religions-sociologisk studie av konversionsberättelser*, Uppsala universitet
- Svensson, J. (1996) *Muslimsk feminism*, Religio, Lunds universitet
- Timmerman, C. (2000) Muslim Women and Nationalism: The Power of Image, *Current Sociology*, no.1 nov.
- Werbner, P. (2007) Veiled interventions in pure space: Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France, *Theory, Culture and Society* 24(2): 161-186
- Yazbeck Haddad, Y. & Smith. J.I. (red) (2002) *Muslim Minorities in the West. Visible and Invisible*, Oxford: AltaMira
- Yuval-Davies, N. (1997) *Gender and Nation*, London: Sage pbl